

**UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” ARAD
FACULTATEA DE TEOLOGIE „ILARION V. FELEA”
ȘCOALA DOCTORALĂ INTERDISCIPLINARĂ
DOMENIUL TEOLOGIE**

**CONCEPTUL DE ANGOASĂ ȘI IMPLICAȚIILE
LUI ANTROPOLOGICE ÎN FILOZOFIA
EXISTENȚIALISTĂ ȘI ÎN DOGMATICA
SECOLULUI AL XX-LEA
(REZUMAT)**

Coordonator științific

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja

Propunător Doctorand

Pr. Ioan-Simion Hodean

ARAD

2024

Cuprins

Motivația și alegerea subiectului.....	
Limitele și originalitatea lucrării.....	
Metodologia cercetării.....	
Stadiul cercetării.....	
Structura și conținutul lucrării.....	
Dificultăți întâmpinate.....	
Scopul lucrării.....	
1. Angoasa – vid existențial. O perspectivă existențialistă asupra fricii.....	
1.1. Søren Kierkegaard.....	
1.1.1. Cele trei trepte de existență.....	
1.1.2. Căderea din Eden și angoasa.....	
1.2. Martin Heidegger.....	
1.2.1. Dasein-ul heideggerian. Existențele.....	
1.2.2. Stările sufletești, epifanii existențiale.....	
1.2.3. Angst și Furcht.....	
1.2.4. Cele două căi. Căderea în inautenticitate.....	
1.2.5. Autenticitatea de a fi-înspre-moarte.....	
1.3. Jean-Paul Sartre.....	
1.3.1. Condamnați la libertate.....	
1.3.2.angoasă și frică.....	
1.3.3. Reaua-credință.....	
2. Adâncurile omului și anxietatea. Abordarea psihanalitică.....	
2.1. Sigmund Freud.....	
2.1.1. Faza 1.....	
2.1.2. Faza 2.....	

2.1.3.	Faza 3.
2.1.4.	Faza 4.
2.1.5.	Faza 5.
2.2.	Alfred Adler
2.2.1.	Anxietatea și frica.
2.2.2.	Originea anxietății.
2.2.3.	Anxietatea și inferioritatea.
2.3.	Melanie Klein
2.3.1.	Freud și Klein.
2.3.2.	Două poziții din viața infantilă.
2.3.3.	Mecanismele de apărare și gestionarea anxietății.
3.	Patima fricii în gândirea patristică și teologia ortodoxă a secolului XX
3.1.	Antropologia patristică
3.1.1.	Chip și asemănare.
3.1.2.	Ființă și persoană.
3.1.3.	Structura psiho-somatică omului.
3.1.4.	Căderea – eșec existențial.
3.1.5.	Natura patologiei adamice.
3.2.	Patima fricii.
3.2.1.	Lumea fantasmagorică a fricii.
3.2.2.	Frica adamică preia locul dragostei edenice ca nevoie-necesitate.
3.2.3.	Frica este o consecință a căderii.
3.2.4.	Frica – ispitire a duhului demonic.
3.2.5.	Patologia fricii.
3.2.6.	Frica de moarte – bornă plasată de Dumnezeu în creație spre revenirea în sine. Eroare! Marcaj în document nedefinit.
3.3.	Terapia teandrică a Întrupării.
3.3.1.	Agonia din Ghetsimani – învingerea dublei frici în Umanitatea Sa.
3.3.2.	Incorporarea în biruința lui Hristos - tămăduirea prin Sfintele Taine.

3.3.3. Spiritualitatea ascetică. Virtutea fricii de Dumnezeu.	
4. O analiză dogmatică ortodoxă a fundamentelor existențiale și psihanalitice.	
Angoasa și anxietatea – între dar și contradar.....	
4.1. Criza eclezială precede criza identitară. Existențialismul ca reacție veritabilă la devenirea raționalistă a teologiei occidentale.....	
4.1.1. Existențialismul în spațiul ortodox.....	
4.2. „Moartea lui Dumnezeu” și moartea de-viață-făcătoare a Domnului.....	
4.3. Kierkegaard căutătorul în lumina teologiei răsăritene.....	
4.4. Ființa-înspre-moarte heideggeriană – pas spre împrărierea Învierii	
4.5. Fisura ființei sartriene și angoasa libertății. Câteva sublinieri teologice	
4.6. Problema compatibilităților antropologice freudiene, adleriene și patristice	
4.7. O perspectivă dogmatică a sintezei neopatristice din secolul al XX-lea asupra conceptului de angoasă în modernitate	
Concluzii	
Glosar de termeni psihologici și existențialiști	
Bibliografie.....	

Motivația și alegerea subiectului

În cadrul ascetic-spiritual al teologiei răsăritene, frica este un subiect puțin tratat, de cele mai multe ori nefiind amintită nici printre scrierile Sfinților Părinți referitoare la cele șapte-opt *gânduri ale răutății*, decât cu puține excepții precum Sf. Ioan Damaschinul sau Sf. Maxim Mărturisitorul. Altfel, ea nu este amintită în cadrul patimilor - patologii și boli ale sufletului persoanei umane. În aceeași manieră este privită și actualmente, unde în preocupările teologiei ortodoxe frica nu apare înscrisă printre bolile sufletului, decât cu două exemple remarcabile care au creionat o schiță-treaptă de plecare pentru studii de aprofundare: Părintele Dumitru Stăniloae și Jean-Claude Larchet. Alte abordări din spațiul răsăritean se limitează la o încadra fugitiv în sintagma”, refuzând a aborda și trata problema anxietății, angoasei, fobiei, spaimei, groazei, panicii – diferite forme și intensități ale aceleiași capacități-dimensiuni sufletești a fricii. Motivul pentru care am ales această temă la sugestia coordonatorului este lipsa de cercetare temeinică în domeniul teologic privind formele patologice ale fricii, precum și lipsa de asimilare a vastelor cercetări psihologice care ar putea ajuta la formularea în termeni de specialitate a perspectivei patristice a patologiei fricii. Un asemenea demers îl consider benefic, deoarece ar facilita dialogul psihologie – teologie, dar ar fi de folos și teraputicii sacramentale duhovnicești.

Conform studiului medicilor de la Departamentul de Psihologie și Psihiatrie din Gottingen¹, aproximativ o treime din populație suferă de o formă sau alta a anxietății în cursul vieții. Manualul de diagnostic și clasificare statistică a tulburărilor mentale DSM 5 al Asociației Americane de Psihiatrie (APA) acordă 46 de pagini de diagnostic tulburărilor anxioase și încă alte 30 de pagini tulburărilor obsesiv-compulsive, care sunt asocieri ale tulburărilor anxioase în combinație cu tulburări de alt ordin. Pe lângă aceste pagini dedicate doar formelor anxioase simple și în combinație, anxietatea se regăsește fie în rândul cauzelor fie a efectelor în numeroase diagnostice.

Dispoziția lăuntrică a oamenilor în timpul pandemiei COVID (2019-2022) a fost marcată de sentimente de teamă accentuate², cronice și împovărătoare pentru viața de zi cu zi³. Tot pe fondul

¹ Marc-Antonie CROCQ, „A history of anxiety: from Hippocrates to DSM”, in *Dialogues Clin Neurosci.* 2015 Sep., 17(3): p. 327–330.

² Faxiang LUO (coord.), „Systematic Review and Meta-Analysis of Fear of COVID-19” in *Front. Psychol.*, vol. 12, 2021, p. 1-11.

³ Gaëtan MERTENS (coord.), „Fear of the coronavirus (COVID-19): predictors in an online study conducted in March 2020”, in *Journal of Anxiety Disorders*, nr. 74, 2020, p.1-7.

temerii generalizate în pandemie, tematicile generale existențialiste au revenit în sfera publică⁴: libertate, definirea unui scop al vieții, alegerea, angoasa, moartea etc., tematici care au dominat prima jumătate a deceniului trecut, marcat de cele două războaie mondiale; întrucât spațiul european vestic are la graniță frontul de război ruso-ucrainian (2022-prezent), frământările privind sensul existenței, angoasa resimțită de *nimicul* înghițitor al posibilității pierderilor materiale și umane sunt tematici actuale. De asemenea, am ales și perspectiva psihanalitică din școlile fundamentale psihologice, întrucât temerea pentru viața proprie prezintă pericolul decuplării raționale, permițând emotivității să stăpânească peste actul volitiv; pericolul incontrollabil, eluziv, totalmente neașteptat care ne paște ne forțează la confruntarea cu anxietatea în fața morții, lipsa de putere lăuntrică și lipsa de ajutor exterior”⁵. Slăbirea pilonilor rezistenței psihice cauzată de anxietate împrăștie energia lăuntrică mentală, provocând un răspuns de tipul *fight or flight*, de ridicare și luptă curajoasă, sau de fugă lașă; în cazul din urmă, cercetarea empirică a studiilor de caz a demonstrat că omul se întoarce la o instinctualitate egoistă, de tipul *survival*, supraviețuire cu orice preț⁶. În acest sens, analiza psihanalitică freudiană și a psihologiei adleriene ne va limpezi care sunt resorturile lăuntrice la care se recurg când frica stăpânește înlăuntrul inimii omului.

Aceste statistici și analize clinice doar din perspectiva psihică constituie un semnal de alarmă pentru necesitatea aprofundării teologiei patristice a fricii, precum și dezvoltarea unor punți între teologia fricii și patologia anxioasă. Această conlucrare trebuie făcută, desigur, pe delimitarea clară a domeniului de lucru a fiecărei părți: *psyche* este analizat de psihologia umanistă în perspectivă pozitivistă; fundamentele teologiei privind *nous*-ul uman sunt de o importanță majoră. Terapeutica ortodoxă are imperativul de a stăpâni inclusiv limbajul clinic-medical, iar psihologia are nevoie de fundamentul teologiei pentru a putea așeza pacientul într-un cadru terapeutic holistic.

⁴ Mattia VACCHIANO (coord.), „The COVID-19 pandemic as an existential threat: Evidence on young people's psychological vulnerability using a Multifaceted Threat Scale” in *PLoS One*, 18(10), 2023, p. 1-12.

⁵ Marianne Lauzinger-BOHLEBER, Herbert BLASS, „Editorial introduction: Psychoanalytical perspectives on the COVID-19 pandemic”, in *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 18(2), 2021, p. 115.

⁶ A. VANCAPPEL (coord.), „Psychological consequences of the COVID-19 pandemic: a qualitative study”, in *Encephale*, May 2022, p. 5.

Limitele și originalitatea lucrării

Lucrarea de față, departe de a fi o abordare exhaustivă a tuturor școlilor principale psihologice din punct de vedere al angoasei și anxietății, dar și a tuturor formelor de frică, se limitează la punerea față în față, dar și alături a perspectivei teologice răsăritene cu existențialismul și psihanaliza. Existențialismul, departe de a fi un simplu curent filozofic, se reclamă de la experiența imediată a suferinței și a găsirii unui sens acolo unde sensurile date în ordin social nu acoperă intensitatea trăirii lăuntrice. Paralel cu dezvoltarea existențialismului are loc și slăbirea curentului biolog-positivist (sfârșitul secolului XIX), având loc geneza psihanalizei, cu strălucitul ei merit de a conferi importanța cuvenită activităților psihice lăuntrice, ca revelatoare și semnificanți pentru adâncurile sinelui uman. Deși s-ar cuveni o abordare holistă, o întâlnire creatoare între teologia patristică a fricii și marile școli de gândire psihologică, pentru lucrarea prezentă ne restrângem aria de interes doar la începuturile acțiunii de cercetare psihologică (cunoscut fiind, îndeobște, că psihanaliza este fondatoare a psihologiei ca știință, precum și interferența între existențialism și aceasta), urmând ca – în voia Domnului – să continuăm cercetarea, aducând în întâlnire creatoare geniul teologic patristic cu cel psihologic din curentul behaviourist, cognitiv, cognitiv comportamental sau Gestalt. În plan temporal, lucrarea se concentrează pe perioada anilor 1850-1950, atât din punct de vedere al filozofilor și psihologilor abordați; teologia patristică fiind atemporală (în sensul unei lipse de mutații paradigmatică), ea este mereu aceeași, dar îmbrăcată în alte forme; lucrările teologice folosite sunt, de asemenea, tributare secolului XX.

Un punct de forță al lucrării stă în faptul că oferă tâlcuri noi la frământări vechi; tematica frământărilor angoasei și anxietății este reluată, ciclic, în istorie; tâlcul nou rezidă în preluarea fragmentelor patristice, adunate cu răspunsurile teologilor ortodocși ai veacului trecut, pentru a oferi omului contemporan un răspuns adecvat, actualizat la starea crescândă a temerii cauzate de condițiile externe vitrege ale pandemiei și războiului învecinat. Pe lângă acestea, contribuția noastră este cel mai fragrant vizibilă în explicarea naturii adamice a dublei-frici: frica dublată de îndrăzneală– urmare a întreruperii dialogului între Adam și Dumnezeu în Eden precum și frica – instinctualitate nevinovată primită prin hainele de piele cu care Dumnezeu permite sub-existența deterministă biologică adamică. De asemenea, capitolul privind vindecarea fricii prin Agonia din Ghetsimani a Domnului Hristos este o temă rar abordată și insuficient sondată; lucrarea de față

duce mai departe această fundamentală cercetare teologică, întrucât ea reprezintă vindecarea atât a dubletului frică-îndrăzneală/revoltă a lui Adam, și prin el, a fiecărui om, dar și a fricii ca instinct de supraviețuire grefat de Domnul în natura umană postlapsariană. Întrucât rădăcina temerii în psihanaliză și psihologia individuală este frica de moarte, iar în existențialism faptul morții/nimicul, lucrarea va miza pe moartea făcătoare-de-viață a Domnului Iisus Hristos ca rădăcină a trăirii Vieții în hotarele vremelnice. De asemenea, un alt punct forte al lucrării îl reprezintă cum percepția teologică a Agoniei din Ghetsimani, în cele trei mari confesiuni creștine, comportă nuanțe radical opuse și, implicit, poziționări varii cu privire la terapeutica fricii.

Metodologia cercetării

Ca și mod de abordare a tematicii propuse, dată fiind specificitatea interdisciplinară, am folosit metoda comparativă în expunerea și analiza angoasei în curentul existențialist la gânditorii tratați: Søren Kierkegaard, Martin Heidegger și Jean-Paul Sartre comparativă în plan intradisciplinar dar și plan interdisciplinar în abordarea fiecărei perspective amintite cu teologia și practica creștină răsăriteană. De asemenea, aceeași structură comparativă am folosit-o în tratarea tematicii anxietății școlii psihanalitice și a descendenților acesteia reprezentativi, Sigmund Freud, Alfred Adler și Melanie Klein, atât intradisciplinar, cât și interdisciplinar prin raportarea cu spiritualitatea patristică în speța patologiei fricii.

Pe lângă metoda comparativă, am folosit și analiza din perspectiva teologiei ortodoxe a fundamentelor antropologice și a implicațiilor cosmologice a gânditorilor amintiți, pentru a putea construi punți de legătură între aceste domenii de cunoaștere în privința diferențelor și asemănarilor dintre ele, subliniind congruența și posibilitatea de colaborare înspre scopul comun: vindecarea omului și trăirea vieții în preaplinul ei. De asemenea, am folosit analiza și în plan intradisciplinar, comparând și analizând, din punct de vedere al teologiei ortodoxe, diferențele fundamentale a marilor confesiuni creștine și urmările implicite ale acesteia cu privire la tematica lucrării.

Metoda istorică folosită în capitolul final de trasare a unei linii directoare din secol IV până în secolul XIX a permis evidențierea prezenței conceptelor teologice precare – rădăcină a apariției (nihilismului mai întâi, iar apoi a) existențialismului în spațiul occidental. Analiza hermeneutică a

existențialismului în cheia apofatismului răsăritean a permis apropierea conceptuală între curentul amintit și Sfinți Părinți precum Grigorie de Nyssa și Maxim Mărturisitorul. În cele din urmă, lucrarea caută să ofere un răspuns teologic articulat frământărilor lăuntrice, precum și o linie directoare în tratarea suferințelor sufletești.

Stadiul cercetării

În domeniul abordării duale psihologie-teologie ortodoxă a fricii nu regăsim numeroase titluri⁷. Fiecare spațiu etnic fidel teologiei răsăritene are câte una-două lucrări în care tratează și despre subiectul nostru, dar nici una nu abordează exhaustiv tema patologiilor fricii, cât mai degrabă subliniază aspecte esențiale. Primul autor este Jean-Claude Larchet, în *Terapeutica bolilor spirituale* (1997)⁸, unde face o radiografie pertinentă asupra patimii fricii. Astfel, frica (fobos) și stări conexe, precum teamă, groază, spaimă, panică, anxietate, angoasă, disperare – sunt prinse întru aceasta.

Frica este explicată prin o pierdere, sau prin o suferire iminentă de conceptul mental sau de conținutul emoțional că vom fi înstrăinați de lucrul dorit sau de care ne-am legat. Frica poate constitui un atu, dar și o boală lăuntrică; ca virtute, frica este o forță ce ține omul lipit de ființa sa însăși, în a nu-și pierde trupul și sufletul; omul resimte teamă cu privire la pierderea vieții, dar și la ideea de non-existență. Citează din Sf. Maxim pentru a susține că această tendință este naturală omului. Tot frică virtuoasă este și frica de Dumnezeu. Ca patimă, frica este urmare a păcatului strămoșesc. Este o repulsie față de ce ar putea să-i răpească sau distrugă existența prin care se atașează cu afecțiune patologică. Frica de Dumnezeu și frica patologică provin din aceeași sursă, dar îndreptate diferit. Una o alungă pe cealaltă; frica bolnavă vine în suflet când acesta este gol de roade. Frica vădește o relație bolnăvicioasă a omului cu Domnul, deoarece El este uitat ca principiu și centru al vieții și existenței; frica arată lipsa de încredere în realitatea duhovnicească. Imaginația joacă un rol capital în temere, prin care omul înțelege diferit existența reală, atribuindu-i laturi inexistente; pericolele par nemărginit de mari, iar pierderea unui lucru iminent de nesuferit. Cu precădere angoasa și neliniștea (prin lipsa de rațiune obiectivă) sunt formele cele

⁷ A se vedea și studiul nostru Pr. Ioan-Simion HODEAN, „Patologiile fricii în preocupările teologiei românești”, în *Studia Doctoralia*, Editura Universității Aurel Vlaicu, nr. 1/2019, issn: 2537-3668, pp. 119-133.

⁸ Jean-Claude Larchet, *Terapeutica bolilor spirituale*, traducere Marinela Bojin, Sophia, București, 2001.

mai paralizante ale imperiului fricii. Frica este strâns legată de celelalte patimi; astfel, ea poate fi zămislită de mândrie, de trândăvie, sau de starea de păcat, în general (aceasta generează stările anxioase). O formă aparte amintită de el este *pusilaminitatea* (frica de a nu reuși, frica de nereușită⁹). Se apropie mult de timiditate. Este o atitudine nefirească, patologică, a sufletului omului. Prezența ei este semnul lipsei de credință, lipsa de curaj fiind dată de exacerbarea imaginației. Citează din Ioan al Sinaiului, privind temerea specifică pusilanimității, Ea blochează dinamismul omului, frânând sau paralizând activitatea facultăților sale sufletești.

O altă lucrare reprezentativă în domeniul patologiei fricii tradusă în spațiul român este scrisă de Moise Aghioritul, *Tristețea anxietății și bucuria nădejzii* (2005)¹⁰. Meritul lui este descrierea manifestărilor clinice ale anxietății cu precizia unui medic psiholog clinician. Ca și cauze ale anxietății, notează: legarea pătimășă de bunurile lumii (cartofori, bețivi, robii patimilor trupești, ai pântecelui, ai banilor, toxicomanii, iubitorii slavei deșarte), deoarece patimile nasc și nutresc anxietate. Astfel, el amintește ca manifestări ale anxietății: întristarea, înfricoșarea, dezbinarea, înnegurarea, nervozitatea, furia, oboseala, nepăsarea, melancolia, sentimentele de vinovăție, remușcarea, suspiciunea, tulburările de memorie, insomnia, anorexia, agitația psihomotorie, abulia, indecizia, sensibilitatea exagerată. Consecințele anxietății sunt paralizante în plan psihic, duhovnicesc și existențial: refuză sau neglijează taina spovedaniei, se simte și se crede mereu astenic, refuzând activitatea fizică și intelectuală, solicită insistent asistența celor din jur, relațiile interpersonale se tulbură, plasează responsabilitatea lui asupra altora etc..

Pr. Dumitru Stăniloae, în *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica* (1981)¹¹, are două teme inedite în cercetarea patologiilor fricii: angoasa, frica specificată în raport cu filosofia existențialistă, precum și raportul mult mai clar dintre frică și frica de Dumnezeu. Astfel, în raportul dintre frică și frica de Dumnezeu observăm că aceasta din urmă se naște din credință, iar nu invers. Frica de ceva din creație e frica de ceva specific (obiect precizat), sau a pierde oportunitățile care conferă senzațiile asociate plăcerii, care l-ar forța la trăirea prin sine însuși, lipsit de sprijinul comod al lumii. Aceasta derivă din angoasă (Angst), ca una care solicită puncte

⁹ Termenul *ολιγοψυχια, δειλία* a fost tradus diferit în limba română; astfel, Părintele Fecioru l-a tradus prin „neliniște”, Părintele Stăniloae prin „frica lașă” sau „lipsa de bărbăție”, Prof. David Popescu prin „lașitate”; traducătorul volumului amintit l-a tradus prin „pusilanimitate”, care înseamnă micime de suflet și toate cele de mai sus. cf. nota traducătorului Bojin Marinela, în volumul J.-C. LARCHET, *Terapeutică bolilor spirituale*, p. 192.

¹⁰ MOISE AGHIORITUL, *Tristețea anxietății și bucuria nădejzii*, traducere Siluana Petre Sophia, București, 2005.

¹¹ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.

de sprijin în fața golului existențial; neavând reperele teandrice, intervine frica cu rostul de a nu pierde plăcerea. Ca și perspective spiritual-patristice, găsim un triplu fundament antropologic adamic al fricii: Viața pământească a omului este însoțită inevitabil de o frică; prin aceasta omul evită identificarea cu lumea căzută, precum și al treilea, că omul a pervertit această frică ce trebuia să-l păzească de lume și să-l lege de Dumnezeu, izvorul existenței autentice, concentrate în intimitatea spiritului, prefăcând-o într-o frică de a nu fi lipsit cumva de lume, de existența în orizontul cenușiu al lumii, într-o frică de a fi dezlipit de lume. Frica rămâne un factor esențialmente adamic, neavând un loc specific în omul edenic, iar în cel hristic fiind asimilată în iubire (1 In 4,18). Frica denotă și sentimentul răspunderii umane pentru desăvârșire, prin faptul că nu permite omului scufundarea în platitudinea pe orizontală. Cu toate acestea, trebuie amintit și că frica părintele Stăniloae o tratează în cadrul etapei de despățimire, de dezlipire a sinelui de o formă căzută a lumii. Lumea constituie un pericol în acest stadiu deoarece, în forma ei căzută, are o forță de atragere cu greu rezistibilă înapoi înspre înțelesurile limitate¹²; odată trecut de etapa aceasta, lumea își va revela frumusețea și sensurile cu care a fost înzestrată încă de la facerea ei, lucru care va ușura asumarea și desăvârșirea ei înspre stadiul de un cer nou și pământ nou¹³.

Perspectiva Asociației Psihologilor și Psihoterapeuților Creștini Ortodocși din România este sintetizată în documentul lor *Principiile conceptului de psihoterapie ortodoxă* (2016)¹⁴. Este o asociație reprezentativă în domeniul spațiului interdisciplinar al teologiei și psihologiei românești. Amintim câteva repere:

- Anxietatea – ca frică fără obiect, iar frica fiind cu o cauză precisă. Există o componentă nepatologică a fricii în diverse situații (pericol iminent, accident, agresiunea altcuiva etc.).
- În omul edenic nu exista frica patologică : «Dumnezeu nu ne-a dat duhul temerii» (II Tim, 1,7). Temerea patologică este originară din căderea primilor oameni (Fc. 3,9-10).

¹² Înțelesurile originale fiind ascunse prin căderea lui Adam sub stratul înțelesului consumist.

¹³ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Volumul 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 249. Merită amintit textul părintelui Stăniloae privind veșnicia, identitatea strânsă om-creație și datorita omului de a o spiritualiza și subiectiviza: „Va fi Judecata (de Apoi) întregă , în măsura în care a contribuit la această transfigurare a lumii. Și fiecare va fi judecat după măsura în care a contribuit la această transfigurare, care constă în a face transparente structurile iubirii și frumuseții spirituale divine în relațiile interumane în cadrul cosmic. Aceste frumuseți descoperite în acest sens de oameni și de popoare în lume se vor eterniza desăvârșite în viața viitoare: picturile Voronețului, domurile Occidentului, simfoniile lui Beethoven, relațiile de profund omenie și dreptate înfăptuite între oameni, ca expresii ale spiritualității divino-umane, care au luat chip în istorie.” Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 246.

¹⁴ *Principiile conceptului de psihoterapie ortodoxă*, Christiana, București, 2016.

- În Sf. Scriptură cauza fricii este puțina sau lipsa credinței (Mt. 8,26, Ps. 13, 1-5), lipsa iubirii (1 In. 4,18) , precum și o frică patologică de etiologie demonică (Ps. 26,1, Ps. 55,11, Pilde 3,25).

Societatea Psihologilor Ortodocși din Sankt Petersburg a publicat *Lupta cu patimile: metode ascetice și psihologice* (2013)¹⁵, unde în capitolul dedicat patimii întristării, tratează stările de anxietate. Diferențiază de la început între starea de anxietate, de neliniște, neîncredere în viitor și anxietatea ca trăsătură de caracter, manifestată prin dese și puternice trăiri ale stării emoționale de frică fără motiv. Numește anxietatea ca *frica de frică*, neliniște fără nume și fără termen; sufletește, este trăită sub forma unui sindrom alcătuit din sentimente precum: încordare, îngrijorare, neliniște, sentiment de neajutorare, nervozitate, frică, rușine, apăsare, incertitudine, inutilitate, lipsa de apărare, nesiguranță. Un lucru inedit este asocierea stării de anxietate cu patima întristării; ca manifestare fiziologică, ea aduce intensificarea ritmului cardiac și respirator, accelerarea circulației, creșterea tensiunii arteriale, a excitabilității generale a sistemului nervos – asemănător cu cuvintele Sf. Grigorie Teologul, care spunea că întristarea este roadere a inimii și tulburare. Ca trăsătură constantă de caracter, posedă înclinația spre dese și puternice trăiri de neliniște, atitudine hiperresponsabilă față de propriile îndatoriri, față de propria activitate, succesul activității devine un mijloc de autoafirmare frecvent , formând o idee hiper-valoroasă. Prin nivelul crescut de cerințe, personalitatea năzuiește să compenseze nivelul scăzut al prețuirii de sine. Personalitatea anxioasă simte lumea ca o amenințare la adresa propriei existențe, cu o neîncredere fundamentală în lume. Pe plan duhovnicesc, anxietatea este însoțită de sentimentul vinovăției, al păcătoșeniei, autoflagelării, depresiei și deznădejii. Anxietatea existențială, sau culpabilizarea metafizică este legată de căderea în păcat a protopărinților. Ea a apărut în urma înstrăinării de Dumnezeu și a alienării sinelui uman. Anxietatea, *grijile de multe*, este fundamentată în neîncrederea în purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Printre volumele amintite aici, metodele psihologice de corecție a stării anxioase constituie un lucru inedit. Mijloace fiziologice de reglare a stării anxioase sunt intervenția medicamentoasă (preparate sedative), gimnastica motorie (tonifiante, liniștitoare), exerciții respiratorii. Prezentarea pe larg a acestora nu s-ar încadra în cadrele externe ale studiului. Reglarea emoțional-volitivă a stării de anxietate: creștere a rezistenței psihice (autocorecție: orientare spre stare emoțională optimă, amintiri plăcute, controlul expresiei) și corecție exterioară (antrenamentul mintal, repetiția). Nivelul valorilor și

¹⁵ *Lupta cu patimile. Metode ascetice și psihologice*, traducere Adrian Tănăsescu-Vlas, Sophia, București, 2015.

sensurilor în reglarea anxietății și întristării constă în viziunea asupra lumii. Fenomenul de descentrare este esențial prin mutarea accentului de pe procesul pronosticării pe procesul activității. Duhovnicește, lupta constă în războiul nevăzut, în treptele momelii, însoțirii, învoirii, robirii.

Mai multe lucrări apărute la interferența între psihologie și teologie ortodoxă au apărut în spațiul rus sub penița unor psihologi de orientare creștină precum Dmitri Semenik: *Cum să biruim frica* (2016), Dmitri Avdeev, *Tulburările psihice și patologia duhului*¹⁶ oferă soluții imediate stărilor anxioase și celor conexe.

Din sfera teologiei catolice, Hans Urs von Balthasar, *Creștinul și frica* (1951)¹⁷ analizează filosofic-teologic opera lui Søren Kierkegaard, cu precădere *Conceptul de angoasă*, socotind-o prima lucrare sistematică asupra anxietății și angoasei. Pornind de la ea, dar fără a rămâne în categoria existențialistă (Kierkegaard sintetizează că frica rămâne proprie spiritului finit plin de spaimă în fața propriului său infinit), cât o duce înspre un paradox al spiritului finit, ale cărui acte de cunoaștere și de libertate legate de realitate sunt deschise înspre infinit. Balthasar nu urmează întocmai linia evanghelistului Ioan : «dragostea desăvârșită alungă frica» (1 In 4,18), cât procesul de sfințire aduce o adâncire a fricii, o trecere de la frica celor răi la frica creștină, numind-o frică a Crucii. Este puțin neclar în explicarea acestei frici a Crucii, aceasta fiind opusă angoasei și anxietății; fundamentul fricii Crucii nu este nimic altceva decât iubirea lui Dumnezeu, care preia în sine toată această lume a fricii pentru ca, pătimind, să o depășească, o iubire care este în toate punctele opusă experienței fricii păcătosului. El subliniază potența creștinismului de a mântui omul de frica de păcat prin deschiderea către mântuire, înlocuind frica de păcat cu frica Crucii¹⁸. Cu toate acestea, Dumnezeu nu dăruiește niciunui credincios participarea la frica crucii Fiului Său dacă nu i-a dăruit înainte întreaga putere a misiunii creștine și a bucuriei și întreaga lumină a credinței, iubirii și speranței, dacă, așadar, nu i-a luat înainte frica de păcat. Este ambiguu acest statut al fricii Crucii, întrucât ar urma stării de curățire și iluminare. Termeni paradoxali și ambigui care rătăcesc în afara îndemnului ioaneic. Dacă creștinul intră în calea mântuirii, concomitent, se depărtează de cea dintâi și se apropie de frica mântuitoare, între cele două fiind și

¹⁶ Dmitri AVDEEV, *Tulburările psihice și patologia duhului*, traducere Denis Chiriac, Doxologia, Iași, 2019.

¹⁷ Hans Urs von BALTHASAR, *Creștinul și frica*, traducere Hans Klein, Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2016.

¹⁸ H. U. von BALTHASAR, *Creștinul și frica*, p. 68.

zona lipsei de frică¹⁹. Yves Tourenne, în introducerea la cartea lui Balthasar, menționează că frica creștină e definită printr-o teză negativă și una pozitivă. Creștinul nu poate și nu trebuie să cunoască frica pentru că Hristos, prin Patima și moartea Sa, a asumat-o și a învins-o; dar creștinul primește de la Hristos o participare la frica lui răscumpărătoare. Deși Balthasar de distanțează de cele două atitudini false (de frica bolnăvicioasă și teologia seninătății zâmbitoare și detașate de prezent), Yves Tourenne menționează că chiar dacă e radical diferită de teama contemporană, nu se va îndepărta de ea asemenea fariseilor. Balthasar deosebește radical frica bolnăvicioasă, psihologică (*existențialistă*) centrată pe ea însăși, de frica ce rezultă din acceptarea în Duhul Sfânt a fricii răscumpărătoare a lui Iisus. Mai deosebește și frica ucenicului de frica Domnului: răscumpărarea nu se face împreună, căci nimeni nu e la același nivel ca Fiul unic, iar botezatul care se împărtășește din frica răscumpărătoare rămâne un om și păcătos. Astfel, Balthasar acceptă insistența protestantă asupra unicității absolute a actului răscumpărător și a conceptului *sola gratia*²⁰. El scrie:

creștinii, fie ei chiar mântuiți și credincioși, iubitori și cu speranță – nu rămân ei totuși păcătoși?... cum că ei recad într-o grea vinovăție, și apoi păcătuiesc încă mult mai îngrozitor... în fața acestor rușinoase compromisuri ale sale, a acestui nici cald nici rece al său, nu-l va cuprinde oare o nouă spaimă foarte ușor de înțeles, pe care însă doar creștinii o pot pricepe, frica unui imposibil atât și cât și, și , de aceea nici-nici? și nu e, oare, tocmai aceasta frica specific creștină²¹?

Cercetările din interferența teologie-psihiologie în ce privește frica, teama, anxietatea, angoasa, disperarea, fobia etc. deși amintesc câteva titluri sau perspective din cadrul psihologiei, nu reușesc să creeze o radiografie a fricii, așa cum este ea studiată în marile școli de psihologie. Nivelul actual de cercetare al problematicii fricii este unul precar, ea fiind (de cele mai multe ori) pusă în umbră de către altă patologie psiho-duhovnicească, depresia.

Structura și conținutul lucrării

Lucrarea este așezată în patru capitole principale, primele două expunând perspectiva autorilor de formație existențialistă și psihanalitică privind fundamentele antropologice, precum și o sintetizare a însemnătății angoasei/anxietății. Al treilea capitol va însuma perspectiva creștin-

¹⁹ H. U. von BALTHASAR, *Creștinul și frica*, p. 73.

²⁰ H. U. von BALTHASAR, *Creștinul și frica*, p. 18.

²¹ H. U. von BALTHASAR, *Creștinul și frica*, p. 68-69.

ortodoxă privind temele amintite precedent; cel din urmă capitol, de dialog, va aduna laolaltă perspectivele pentru a oferi o viziune articulată creștin-ortodoxă, capabilă de dialog interdisciplinar, problematicii fricii în complexitatea ei.

Cel dintâi capitol este intitulat *Angoasa – vid existențial. O perspectivă existențialistă asupra fricii* și va explica rădăcina și fundamentul existențialismului, linii directoare de gândire etc.. Mai apoi va trece la tratarea angoasei (ca formă fundamentală de frică) în perspectiva celor trei mari autori reprezentativi: Søren Kierkegaard, Martin Heidegger și Jean-Paul Sartre. Fiecare filozof abordat aici se naște din gândirea precedentului. Astfel, Heidegger este văzut ca fiind o laicizare a gândirii lui Kierkegaard, iar Sartre ca fiind secularizare spre extrem a lui Heidegger. S-a delimitat foarte clar angoasa de frică; frica fiind teama de un obiect definit, iar angoasa ca fiind o stare de teamă fără o cauză precisă. Kierkegaard a înțeles angoasa ca fiind teama (ca fapt general) și anxietatea din viața umană. Prin angoasa sădită în firea umană, Dumnezeu ne cheamă să ne angajăm într-un mod de viață spiritual, în ciuda abisului de non-sens pe care-l resimțim prin ea. Angoasa este propriul spirit finit plin de spaimă în fața propriului său infinit. Heidegger folosește termenul de angoasă ca un punct de referință pentru imposibilitatea de a găsi sens în o lume fără sens în ea însăși. Angoasa arată omului ceea ce este: ființă-înspre-moarte. Sartre plasează angoasa ca fiind intim legată de libertate și neant. Ea este povara responsabilității pentru faptele și alegerile tale, neputând a o transfera nimănui. Neantul (lipsa existenței a *altceva* în raport cu empiricul) este cel care face posibilă auto-definirea persoanei. În toate trei perspectivele angoasa este o dimensiune fundamentală umană cu un scop benefic: conștientizarea de sine și posibilitatea zidirii sinelui.

Al doilea capitol, *Adâncurile omului și anxietatea. Abordarea psihanalitică*, prezintă perspectivele psihanalitice din punct de vedere organic, social etc. ale anxietății. Cu toate că atât Adler cât și Klein s-au distanțat de gândirea mentorului lor, am observat că au păstrat anumite concepte fundamentale, pe baza cărora și-au construit sistemul lor de gândire și interpretare a lumii interioare umane. Primul autor, Sigmund Freud are meritul de a deschide o întregă lume necunoscută până atunci în cultura umanistă europeană, lumea inconștientului. Deși în parcursul a aproximativ 40 de ani de lucru psihanalitic teoria sa a suferit numeroase modificări, acest lucru nu este pricină de scandal, întrucât a efectuat muncă de pionierat. Alfred Adler, pedagogul, s-a concentrat înspre o teorie socială a anxietății, considerând-o o funcție inteligentă prin care

oamenii își disimulează insuficiențele, inferioritățile, pentru a beneficia de ajutorul și intervenția celorlalți. Dr. Melanie Klein și-a extins cercetările sale asupra vârstei infantile, ea aprofundând modurile de corelare a copiilor cu obiectele-persoane, aceste poziții corespunzând anumitor atitudini fundamentale de viață. Releagă, spre deosebire de ceilalți, anxietatea de angoasa față de moarte. Remediile anxietății, concluzionând capitolul, constau, în principal, în dialogul privind sursele conflictului, parcurgerea drumului psihic intern spre sursa de conflict a cărei tensiune internă, emoțională a fost refulată, interpretarea (cu ajutorul terapeutului) a conținutului emoțional traumatic (ce provoacă spaimă și groază pacientului, forțând implementarea anumitor mecanisme de apărare), urmând ca, pe parcursul a mai multor ședințe, această inflamație emoțională să fie adusă în sfera normalului.

Al treilea capitol, *Patima fricii în gândirea patristică și teologia ortodoxă a secolului XX*, este de o importanță aparte în spiritul lucrării. Perspectiva teologiei ortodoxe este una care, pentru a tămădui frica, cheamă la un loc protologia și eshatologia, începuturile și destinul veșnic al omului, în cele două tipare: Adam și Hristos, Dumnezeu-Om, Noul-Adam. Cele trei stadii existențiale umane sunt esențiale în înțelegerea antropologică a fricii. Aceste trei stadii, cel edenic, adamic și hristic aduc cu sine trăsături ontologice diferite. Astfel, cel edenic reprezintă omul originar, întru totul bun creat, cu posibilitatea de a fi nemuritor. Stadiul adamic aduce denaturarea și moartea în toate dimensiunile persoanei umane, iar prin *hainele de piele* Dumnezeu amână moartea oamenilor, ca exilare pedagogică în suferință și moarte. Stadiul hristic va fi *omorârea morții* de către Însuși Dumnezeu Întrupat și împărtășirea biruinței Sale tuturor celor care o voiesc pe cale sacramental-spirituală. În Eden frica pătimașă nu exista. Cel mult, putem găsi indicii pentru o tendință (bună-foarte) prin care omul se alipea de Dumnezeu întru totul ca sursă a existenței (frica cea bună). Doar prin comuniunea dialogală cu demonul va fi făcut părtaș Adam la starea lăuntrică satanică: prioritizarea unui atribut dumnezeiesc în locul Persoanei care se definește pe Sine ca dragoste nemărginită (Dumnezeu este puternic, și în atotputernicia Sa îmi poate zdrobi existența); pierde sensul realității, intrând în o existență fantasmagorică în care iluzoriul va fi litera de lege. Mai mult, prin *hainele de piele* Dumnezeu inserează afectul temerii de moarte ca Adam să-și păzească existența (în manieră holistică) până la o nouă intervenție dumnezeiască (Întruparea).

Suferința lumii de la *apostazia* din Rai și până astăzi (în spațiul extra-ecclesial) este una tributară păcatului. Moartea, suferința, necunoașterea și incertitudinea realităților veșnice, spirituale pe cale epistemologică – toate țin captivi omenirea adamică în moartea dintâi (despărțirea organic-ontologică de Dumnezeu prin păcat) și cea de a doua (desfacerea nefirească a sufletului de trup). Patologiile anxioase domină spectrul suferințelor psihice, toate provenind din frica de moarte; atât moarte lăuntrică, pierdere a identității, pierdere a lucrurilor de care omul adamic se leagă pentru a-i da o ipseitate iluzorie, dar și moarte fizică – sfârșit abrupt al unei existențe ce își simte destinul infinit confruntat cu obiectivitatea morții. Cupola deterministă a ecosistemului adamic suferă o spărtură prin Întruparea Domnului, care, în Trupul Său, vindecă rana originară a morții (și, implicit, a fricii). Prin propovăduirea și minunile Sale încredințează oamenii de Pronia milostivă a Tatălui, iar prin asumarea agoniei (prin rugăciune) în Ghetsimani și Răstignire *alege* să se supună Tatălui, chiar în topicul *tabu* al omenirii: moartea (violentă, nedreaptă chiar).

Biruind frica în Trupul Său, Domnul se dă pe Sine ca Baie, Mir și Hrană spre înnoirea tuturor celor care vor crede în El, recuperând stadiul *edenic*, al eliberării de determinism, vindecând pe cei numiți cu numele lui Hristos (creștinii) de moarte. Incorporarea sacramentală în Trupul Domnului generează posibilitatea vieții spirituale, duhovnicești-teandrice, prin care se actualizează și activează darurile baptismale care lucrează virtuțile. Duhul tăriei, al curajului, al bărbăției va fi cel care va întări alegerea omului renăscut baptismal spre a nu mai se înfricoșa irațional de Domnul, ca Adam în Eden, iar frica de Domnul va fi cea care va deveni un *instinct* – trezvia, care va respinge toate gândurile diavolului de hulă și temere (ca și toate celelalte gânduri ale răutății). Lucrarea fricii de Domnul va naște, treptat și consecvent, iubirea dumnezeiască până la statura în care frica este vindecată prin dragoste(1 In. 4, 18).

Cel din urmă capitol, *O analiză ortodoxă a fundamentelor existențiale și psihanalitice. Angoasa și anxietatea – între dar și contradar*, va explica, mai întâi, cum criza (dogmatică) ecclesială va avea drept repercusiuni criza identitară, subliniind, cronologic, în devenirea teologică occidentală, cum specificul augustinian se va cristaliza înspre raționalism și deism ce provoacă reacția existențialistă. Ca și contrapondere, analiza existențialismului în spațiul etnic ortodox va prezenta o situație radical diferită, străină de anticlericalismul Europei de vest. Capitolul continuă cu o analiză comparativă între teologia *morții lui Dumnezeu* (și a teologiilor kenotice de mai târziu) – reacție la nihilismul nietzschean și teologia Agoniei din Ghetsimani, dar și a Morții și

Învierii Domnului, dar și o analiză interconfesională a acesteia din urmă, cu accent pe urmările fiecărei confesiuni în tratarea și abordarea fricii. Lucrarea trece la sublinierea, în lumină pozitivă, a delimitărilor de luteranismul (și, implicit, augustinismului) natal al lui Kierkegaard și punțile de legătură cu teologia primelor veacuri, în persoana Sfântului Irineu de Lyon și antropologia sa optimistă. Ființarea-înspre-moarte heideggeriană va fi apreciată la superlativ de către Părintele Stăniloae și de către Christos Yannaras ca precursora a fricii de Dumnezeu; angoasa în fața morții fiind trăsătură dumnezeiască în omul decăzut, *failsafe* (mecanism de prevenție constitutiv) pentru a nu se plafona în cenușii existenței pozitivistice. Cel mai radical existențialist, Jean-Paul Sartre, plasând angoasa în spațiul libertății, va fi cel care va reconecta gândirea occidentală la sursele filozofice antice elene, permițând o punte de legătură prin teologia niceeană la Sartre în privința ființării, libertății, dar și a responsabilității asupra existenței proprii.

Dificultăți întâmpinate

Principala dificultate întâmpinată a fost cea cauzată de izolarea domestică cauzată de pandemia COVID-19, fiind limitat – pentru o perioadă de timp însemnată – la accesul resurselor digitale din bazele de date online a revistelor naționale și internaționale, filozofice, psihologice și teologice. O dificultate secundară este dată de cunoașterea limitată a limbilor de circulație internațională, optând pentru traduceri în limba engleză sau, mai rar, franceză a lucrărilor din spațiul slav sau elen.

Scopul lucrării

Obiectivul acestei cercetări îl reprezintă lipsa resimțită acut a unei lucrări comprehensive privind teologia fricii din piața de carte teologică românească, dar și internațională. Pentru o relevanță crescândă, abordarea interdisciplinară aleasă permite o mai mare transparență către arealul extra-teologic, cu posibilitatea de a servi ca punte de dialog înspre scopul comun, care este omul și fericirea acestuia. Deși s-ar putea argumenta că existențialismul a fost înlocuit de consumerism și psihanaliza de ramura cognitiv-comportamentală, ultimii ani marcați de pandemie și război au scuturat conștiințele umane, trezindu-le spre o mai acută responsabilizare frământările existenței în cadrele deterministe, finite (biologic); sau, în cazul opus, afundându-le în o instinctualizare

marcată de căutarea cu orice preț a plăcerii, fuga de durere și obținerea puterii, chiar cu prețul suferinței celuilalt – loc unde psihanaliza și psihologia individuală alfrediană strălucesc în analiza rădăcinilor patologice ale energiei vitale. Iar Răspunsul teologiei ortodoxe fiind mereu Iisus Hristos, Dumnezeu-Om, oferă posibilitatea unirii depline și reale cu Acesta, primind în dar biruința lui asupra fricii din grădina Ghetsimani, pentru a trăi în orizontul iubirii dumnezeiești indiferent de contextul social.

Concluzii

Lucrarea prezentă și-a propus analizarea angoasei existențiale și a tematicilor conexe acesteia, precum libertatea, moartea, nimicul, precum și experiența anxietății prin prisma psihanalitică și a psihologiei individuale, în contrast cu gândirea și experiența de viață a Sfinților Părinți ai creștinătății ortodoxe. Aprofundarea lecturii patristice a permis o sistematizare a patologiei fricii, cu accentul fiind pe faptul că ea nu reprezintă o trăsătură naturală edenică, ci frica este lipsa iubirii – Adam se teme de Dumnezeu pentru că nu mai trăiește în dragostea Acestuia; mai mult, întrucât frica este adusă în mintea umană din exterior, prin ispita șarpelui, se vedește caracterul *nefiresc* al temerii care este impregnat și de revolta-impertinența celui rău împotriva lui Dumnezeu. Până la cădere, singura formă posibilă de frică ar fi fost temerea de a nu fi lipsit de Cel iubit (cu mențiunea că este o trăsătură pozitivă). *Dublarea* temporară a naturii umane, prin «tunicile de piele» (Fc. 3, 21), a introdus frica-instinct de supraviețuire în sânul existenței umane, cu scopul de a-l feri pe Adam de intemperiiile cosmosului și de sălbăticia creației pe care el a adus-o peste întreaga existență, prin păcat. Temerea de a nu pierde pe cel iubit devine frică-revoltă împotriva Celui a cărui dragoste nu o mai resimte, iar temerea-*survival* (pentru cadrul existenței temporale, când moartea va elibera de tunicile de piele firea) va fi pervertită în trădarea identității și obârșiei spirituale, cu prețul păstrării plăcerii și puterii în scopul *filautiei*, a iubirii de sine păcătoase. Ambele forme de frică vor fi vindecate prin lucrarea Domnului Întrupat, care va trezi în om resorturile adânci ale încrederii în purtarea de grijă iubitoare a lui Dumnezeu, prin minunile, învățăturile și dragostea Sa nemărginită manifestată neconținut, mai ales prin Întruparea Sa. Frica-revoltă împotriva lui Dumnezeu, care a aruncat sinele uman în o lume fantasmagorică – sub imperiul imaginației – că Dumnezeu îl poate zdrobi, fiind Atotputernic, și că el trebuie a se apăra de posibilitatea aceasta, trăind separat de El – Domnul Iisus Hristos o vindecă tocmai

acceptând punctul sensibil al acestei fantasmagorii: a accepta suferința aceasta asupra Sa, a nu întrerupe comuniunea cu Tatăl în trăirea suferinței, a se lăsa zdrobit pentru păcatele noastre (Isaia 53,10), fiind nevinovat, vindecând în Sine umanitatea proprie, iar, mai apoi, vindecând prin cuminecare pe toți care Îl voiesc. Cea de-a doua formă de temere, frica-*survival*, cunoaște două etape: cea dintâi în păzirea existenței cu orice preț, inclusiv al trădărilor de conștiință, este vindecată de Domnul tot prin actul Răstignirii, murind pentru cei pe care i-a iubit (In. 13,1), chemându-ne să facem la fel, prin dragostea Sa, pentru dragostea Sa (Mt. 10, 32), călcând în picioare frica – păzire a vieții proprii cu prețul trădării, a cărei consecință este despărțirea veșnică de El (Mt. 10, 28). A doua parte a temerii-survival este dată de Învierea Sa, când Trupul Său înviat nu mai este supus determinărilor biologice ale tunicilor de piele, iar frica adamică nu mai este parte constitutivă a firii Sale umane, ci a fost înghițită de dragostea Tatălui.

Analiza cronologică a teologiei occidentale (din secolul VIII până în prezent) a permis evidențierea mutațiilor paradigmatică privind antropologia, teognosia și soteriologia Bisericii nedespărțite care s-au cristalizat până în punctul în care nu au mai putut oferi nealterată teologia Revelației și lumina necreată a lui Hristos. Iar după cum s-a observat din remarcile abundente privind insuficiența creștinismului umanist, existența umană rămâne străină (chiar și în starea bună) de Dumnezeu. Teza prezentei lucrări prevede că tradiția catolică și protestantă provoacă apariția nihilismului și, ulterior, a existențialismului – ca reacție naturală, firească, *ortodoxă* la deismul european, care deplânge, în mod conștient sau nu, absența lui Dumnezeu cel viu, personal. Teologia, când nu mai este martoră Revelației, își limitează drastic puterea terapeutică a adevăratei răni a omenirii (păcat-moarte-iad). Frica, după cum s-a prezentat în capitolul III, nu este un simplu afect ce trebuie moderat de curaj, ci face parte din însăși esența căderii, ruperii omului de Dumnezeu, dar și al lucrării Iconomieii; dat fiind acest fapt, tâlcuirea ne-conformă cu Tradiția Bisericii nedespărțite are ca efect modificarea paradigmatică a înțelegerii rădăcinii fricii (percepută, lapidar, ca frică de moarte și frică de pierdere a bunurilor lumești). Contextul istoric de după Revoluția luminilor din 1789 a permis ca hiatusul identitar să fie vociferat. Un punct de cotitură îl constituie celebrul strigăt al lui Nietzsche privind moartea lui Dumnezeu, iar răspunsul teologiei occidentale, deși variat, nu a putut oferi un răspuns satisfăcător. De asemenea, s-a prezentat raportul între teologia apuseană a *morții lui Dumnezeu* și mărturia de-a pururi vie a Bisericii, privind moartea lui Hristos și darurile care s-au revărsat peste omenire prin aceasta;

diferențele teologice provoacă amputări în potența firii umane, iar împrărierea Agoniei din Ghetsimani fiind diferită în tradițiile creștine fundamentale, poate oferi (sau nu) un răspuns angoasei doar în măsura în care înțelege, mărturisește și trăiește drept Iconomia. Directa proporționalitate între teologia Agoniei și vindecarea angoasei, absurdului existențial, vidului și morții spirituale va constitui unul dintre pilonii cercetării noastre.

Trecerea în revistă a impactului existențialist în țările cu tradiție ortodoxă (influențate de teologia occidentală în măsuri diferite) a permis o vedere de ansamblu privind rolul providențial al existențialismului ca o provocare externă de întoarcere la Tradiție. Roadele întâlnirii creatoare între teologii răsăriteni și lumea existențialistă au oferit un nou cadru terminologic pentru un răspuns ortodox îmbrăcat în haină modernă, capabil să transmită Adevărul veșnic în condițiile conceptuale de secol XX. Frica de Dumnezeu, în speță, a devenit armă ideologică în spațiul muscal, iar forma scolastică a teologiei ortodoxe de secol XIX și început de secol XX a permis ca a permis ca frica să nu mai fie tratată în toată complexitatea ei, ca barometru al izolării de Dumnezeu.

Lectura în cheia apofatimsului dionisian a literaturii existențialiste conferă o înțelegere amplă privind patologia fricii. Astfel angoasa, dimensiune fundamentală a existenței, a fost analizată în raport cu sine, cu moartea și cu libertatea, iar spațiul teologiei creștine a evidențiat dubla rădăcină a fricii: frica-revoltă împotriva lui Dumnezeu, ca temere de a fi zdrobit de Acesta (prezentă în Lucifer și transpusă volitiv în Adam) și frica – instinctul de supraviețuire sădit de Dumnezeu în omul adamic. În acest sens, angoasa kierkegaardiană în fața sinelui a avut ca omonim teologic faptul că Dumnezeu, Cel ce este mai intim sinelui uman decât sienele *per se*, angoasându-se față de sine omul este, de fapt, angoasat față de Dumnezeu, pe care nu-L mai recunoaște în suflarea vieții; momentul când omul se trezește la realitate, percepându-L pe Domnul în maniera firească, angoasa este conștientizată ca păcat – element și zid despărțitor, urmând a fi surmontată prin taina credinței. Cercetarea angoasei heideggeriene a morții are ca și corolar creștin frica de a nu fi înghițit de pozitivismul materiei, în cenușii existenței, de a-și pierde ipseitatea prin asimilarea în vreo dimensiune creațională. Cum trăirea autentică este dată de conștientizarea și trăirea conform ființării-înspre-moarte, puntea către teologia patristică se face prin acceptarea faptului mortalității, dar mai ales prin virtutea temerii de Judecata Domnului, de după moarte, care conferă un orizont deschis post-mortem. Libertatea sartriană, faptul de a ști că ești singur

responsabil de parcursul devenirii de sine, care este menținută în tensiune creatoare de către angoasă, se întâlnește cu Pronia dumnezeiască, care – prin dreapta cunoaștere și trăire de Dumnezeu – odihnește pe cei «osteniți și împovărați» (Mt. 11, 28), încredințând că în purtarea de grijă activă a lui Dumnezeu, El știind toate până în cel mai mic detaliu cele ale vieții (Mt. 10,30), îngrijindu-se mult mai mult decât un părinte se străduie să ofere ce e mai bun fiului său (Mt. 7, 9-10), oferindu-se chiar a prelua și grija pentru viața proprie (Mt. 6, 33) și a zilei de mâine (Mt. 6, 34), nouă rămânându-ne doar a ne îngriji în timpul prezentului a trăi în dragostea lui Dumnezeu, împlinind poruncile Lui, care ne sunt izvor de Viață (In. 14, 15) și slujind întru dragoste celorlalți, rămânând Domnului grija ca El să orânduiască *toate* cele necesare devenirii noastre, materiale, fizice, psihice, emoționale și duhovnicești.

Rădăcina suferinței umane, resimțită prin angoasă, se manifestă în anxietate. Aceasta din urmă, deși cunoaște forme variate și nenumărate, izvorăște din necunoașterea de Dumnezeu – nu atât teoretică, cât comunională. Rădăcina comună a temerilor fiind frica de moarte, permite o dublă nuanțare: frica de moarte, în înțelesul pierderii vieții și a celor de aici – ce reprezintă pentru omul înstrăinat de Dumnezeu – singurul orizont, dar și frica de moarte lăuntrică: setea după Absolut, după sens, după împlinirea în dragoste care să sature și să însetoșeze (epectatic) duhul uman. Plăcerea și puterea (voința), două dimensiuni fundamentale ale omului lăuntric, când sunt absolutizate și eliberate de sub controlul rațiunii și al duhului, tiranizează firea umană prin frica de a pierde lucrul/statutul cu care se identifică. Moartea ar reprezenta, în această manieră, o ultimă barieră insurmontabilă în calea păstrării fericirii pastișate – dar o bornă creațională plasată de Dumnezeu intenționat, pentru a ne convinge de efemeritatea plăcerii senzuale în afara comuniunii cu Dumnezeu, trăsătură dată pentru a ne trezi din amețeala plăcerii nelegiuite și a ne ghida către bucuria experienței harului-dragostei dumnezeiești, care luminează și sfințește. Deși perspectiva freudiană și adleriană oferă un răspuns, acesta – din punct de vedere al teologiei, rămâne un reduționism adamic. Trezirea din surogatul consumerismului provocată de condițiile sociale vitrege împinge, vrut-nevrut, omenirea spre cercetarea de sine în adânc, fiind pusă în fața pierderilor materiale și umane; trezirea la realitate, angoasa de a te ști ființă aruncată înspre moarte în existență, de a nu putea vedea un sens în viața limitată în planul terestru – sunt mingi ridicate la fileul teologiei pentru a reafirma, încă o dată, Evanghelia Învierii Domnului Iisus Hristos, prin a cărui lucrare viața întreagă, în toate aspectele ei, a fost asumată în Însăși firea Sa

umană. Mărturia Bisericii trebuie să fie, precum dintotdeauna, cunoașterea lui Dumnezeu prin Iisus Hristos, Dumnezeul-Om, a Căruia prezență luminează adâncurile umane prin cunoașterea rădăcinilor, a căderii și a mântuirii pe care El a lucrat-o și o împărtășește neîncetat, sacramental și spiritual, în plan eclesial, în mod neîncetat, tuturor celor care cred în El, până la ridicarea noastră deasupra fricii morții, mărturisind cu curajul Învierii: «unde îți este, moarte, biruința ta? Unde îți este moarte, boldul tău?» (1 Cor. 15, 55), că „a înviat Hristos și nu mai este nici un mort în groapă²²”.

²² Cuvânt de învățătură al Sf. Ioan Gură de Aur la praznicul Învierii în *Slujba învierii*, p. 58.

Bibliografie

Izvoare

Biblice:

1. ***, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2014.
2. ***, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată, adnotată și tipărită de BARTOLOMEU VALERIU ANANIA. Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.
3. ***, *Noul Testament. Evanghelia după Matei*, Vremea, București, 2015.
4. ***, *Septuaginta*, volumul 1, Polirom, Iași, 2004.

Patristice:

1. ***, *Ceaslovul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
2. ***, *Patericul mare*, Editura Bizantină, București, 2015.
3. ***, *Slujba învierii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.
4. ***, *Triodul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
5. AMBROSE, *On the decease of his brother Satyrus*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 2-10, translated by H. de Romestin, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
6. AMBROSE, *On the duty of the clergy*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 2-10, translated by H. de Romestin, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
7. AMBROZIE, *Scrisori*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 52, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
8. ANTONIE CEL MARE, *Învățăături despre viața morală*, în colecția *Filocalia*, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, volumul 1, Editura Arhiepiscopiei, Sibiu, 1947.
9. APHRAHAT, *Select demonstrations* in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 2-13, translated by James Barmby, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.

10. ARNOBIUS, *Against the heathen*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 1-06, translated by Alexander Roberts, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
11. ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt împotriva elinilor*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 15, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
12. ATANASIE CEL MARE, *Tratat despre Întruparea Cuvântului* în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 15, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
13. AUGUSTIN, *Enchiridion*, traducere prof. Vasile Sav, Dacia, 2002, Cluj Napoca.
14. AUGUSTIN, *Mărturisiri*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 64, traducere prof. Nicolae Barbu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1985.
15. AVVA FILIMON, *Cuvânt foarte folositor*, în colecția *Filocalia*, volumul 4, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Arhidiecezană, Sibiu, 1948.
16. CALIST ȘI IGNATIE XANTHOPOL, *Metoda sau cele 100 de capete*, în colecția *Filocalia*, volumul 8, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978.
17. CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 41, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.
18. CYRIL OF ALEXANDRIA, *Comentary on Luke*, translated by Payne Smith, Oxford University Press, Oxford, 1859.
19. CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheze*, traducere pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
20. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Care bogat se va mântui?*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești* volumul 4, traducere pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
21. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 4, traducere pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.

22. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromate*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 5, traducere pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
23. COSMAS INDICOPLEUSTES, *Christian Topography*, translated by E. O. Winstedt, Cambridge University Press, Cambridge, 1909.
24. DIADOH AL FOTICEII, *Cuvânt ascetic în 100 de capete*, în colecția *Filocalia*, volumul 1, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului de Arte Grafice „Dacia Traiana”, Sibiu, 1947.
25. DIONISIE AREOPAGITUL, *Opere complete*, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Paideia, București, 2001.
26. DROTEI DE GAZA, *Diferite învățături de suflet folositoare*, în colecția *Filocalia*, volumul 9, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
27. EUSEBIUS OF CAESAREA, *Preparatio Evangelica*, translated by E.H. Gifford, Ipswich, United Kingdoms, 2003.
28. EUSEBIUS OF CAESAREA, *The proof of the Gospel*, volumul 10, the Macmillan Company, translated by W.J. Ferrar, London, 1920.
29. EVAGRIE PONTICUL, *Antireticul*, în volumul *Avva Evagrie Ponticul. În lupta cu gândurile*, traducere diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2006.
30. EVAGRIE PONTICUL, *Cuvânt despre rugăciune*, în colecția *Filocalia*, volumul 1, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului de Arte Grafice „Dacia Traiana”, Sibiu, 1947.
31. EVAGRIE PONTICUL, *Reflecțiile lui Evagrie*, în volumul „Evagrie Ponticul. Despre cele opt gânduri ale răutății și Replică împotriva lor”, traducere diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2006.
32. EVAGRIUS PONTICUS, *The praktikos. Chapters on prayer*, translated by Luke Dysinger O.S.B., Editura Cistercian Publications, Michigan, f.a..
33. EVAGRIUS, *Kephalaia gnostika*, translated by Ilaria Ramelli, SBL Press, Atlanta, 2015.
34. GREGORY NAZIANZEN, *Orations*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 2-7, translated by Edwin Hamilton Gifford, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
35. GREGORY OF NAZIANZUS, *Selected orations*, translated by Martha Vinson, The Catholic University Of America Press, 2003.
36. GREGORY OF NYSSA, *Life of Moses*, translated by Abraham J. Malherbe, Paulist Press, New York, 1978.

37. GREGORY THAUMATURGUS, *Four homilies*, in collection *Ante-Niceene Fathers*, translated by Alexander Roberts, volume 6, Aeterna Press, Grand Rapids, 2010.
38. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre facerea omului*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 30, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
39. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre feciorie*, în volumul „Grigorie de Nyssa, Ciprian al Cartaginei, Despre feciorie. Despre chipul fecioarelor”, traducere Laura Pătrașcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
40. GRIGORIE DE NYSSA, *Despre înțelesul numelui de creștin*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 30, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
41. GRIGORIE DE NYSSA, *Dialog despre suflet și înviere*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 30, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
42. GRIGORIE DE NYSSA, *La titlurile psalmilor*, în col *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 30, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
43. GRIGORIE DE NYSSA, *Marele Cuvânt Catehetic*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 30, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
44. GRIGORIE DE NYSSA, *Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 29, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
45. GRIGORIE PALAMA, *150 capete despre cunoștința naturală, despre cunoașterea lui Dumnezeu, despre viața morală și despre făptuire*, în colecția *Filocalia*, volumul 7, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977.
46. GRIGORIE PALAMA, *Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie. Al doilea din cele din urmă. Despre rugăciune*, în colecția *Filocalia*, volumul 7, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977.

47. GRIGOIRE PALAMA, *Défense des saints hésychastes*, traduit par pr. prof. John Meyendorff, f.ed., Louvain, 1959.
48. GRIGORIE PALAMA, *Tomul aghioritic*, în colecția *Filocalia*, volumul 7, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977.
49. GRIGORIE PALAMA, *Triade*, în volumul „Dumitru Stăniloae. Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama cu patru tratate traduse”, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Scripta, București, 1993.
50. GRIGORIE SINAITUL, *Capete foarte folositoare în acrostih*, în colecția *Filocalia*, volumul 7, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977.
51. HILARY OF POITIERS, *De Trinitate or On the Trinity*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 2-09, translated by Philip Schaff, Editura Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
52. IOAN CARPATIUL, *Alte 117 Capitole*, în volumul *Scrieri Filocalice uitate*, traducere diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2013.
53. IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 57, traducere prof. Vasile Cojocaru, prof. David Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
54. IOAN DAMASCHINUL, *Cuvânt de suflet folositor*, în colecția *Filocalia*, volumul 4, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Arhidiecezană, Sibiu, 1948.
55. IOAN DAMASCHINUL, *Dogmatica*, traducere pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1943.
56. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la psalmi*, traducere Laura Enache, Doxologia, Iași, 2010.
57. IOAN SCĂRARUL, *Scara dumnezeiescului urcuș*, în colecția *Filocalia*, volumul 9, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
58. IOSIF HAZZAYA, *Scrieri duhovnicești*, traducere de ierom. Agapie Corbu, Sf. Nectarie, Arad, 2019.
59. IRINEU AL LYONULUI, *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau contra ereziilor*, volumul 2, traducere pr. Dorin-Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2001.

60. IRINEU DE LYON, *Demonstrația propovăduirii apostolice*, traducere Remus Rus, Meteor Publishing, București, 2016.
61. ISAAC SIRUL, *Cuvinte despre sfintele nevoițe*, în colecția *Filocalia*, volumul 10, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
62. ISIHIE SINAITUL, *Capete despre trezvie și virtute*, în colecția *Filocalia*, volumul 4, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Humanitas, București, 2009.
63. IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOZOFUL, *Dialogul cu iudeul Tryfon*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 2, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Olimp Căciulă, pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
64. JOHN CHRYSOSTOM, *An exhortation to Theodore after his fall*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 1-09, translated by Philip Schaff, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
65. JOHN CHRYSOSTOM, *Homilies on the gospel of Saint Matthew* in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 1-10, translated by Philip Schaff, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
66. JOHN CHRYSOSTOM, *Homilies on the Gospel of St. John*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 1-14, translated by Philip Schaff, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
67. JOHN CHRYSOSTOM, *Homily to those who had not attended the assembly*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 1-09, traducere Philip Schaff, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
68. JOHN CHRYSOSTOM, *The homilies on the Statutes to the people of Antioch*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 1-09, translated by Philip Schaff, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
69. LACTANTIUS, *Fragments of Lactantius*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 7, translated by Alexander Roberts, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
70. LACTANTIUS, *The divine institutes*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 7, translated by Alexander Roberts, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
71. LEO THE GREAT, *Letters*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 2-12, translated by Charles Lett Feltoe, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.
72. LEO THE GREAT, *Sermons*, in collection *Niceene and Post-Niceene Fathers*, volume 2-12, translated by Charles Lett Feltoe, Aeterna Press, Grand Rapids, 2015.

73. LEONTIUS OF BYZANTIUM, *Complete works*, translated by Brian E. Daley SJ, Oxford University Press, Oxford, 2017.
74. IOAN MOSHU, *Limonariul sau livada duhovnicească*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2014.
75. MACARIE EGIPTEANUL, *Omilii duhovnicești*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești* volumul 34, traducere pr. prof. Constantin Cornițescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992.
76. MARCU ASCETUL, *Epistolă către Nicolae monahul*, în colecția *Filocalia*, volumul 1, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Arhidiecezană, Sibiu, 1947.
77. MARCU ASCETUL, *Răspuns acelora care se îndoiesc despre Dumnezeuiescul Botez*, în colecția *Filocalia*, volumul 1, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Arhidiecezană, Sibiu, 1947.
78. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 80, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983.
79. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete despre dragoste*, în colecția *Filocalia*, volumul 2, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Humanitas, București, 1999.
80. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Disputa cu Pyrrhus*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 81, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
81. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Epistola către Ioan Cubicularul. Despre iubire*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 81, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
82. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Întrebări, nedumeriri, răspunsuri*, în colecția *Filocalia*, volumul 2, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Harisma, București, 1994.
83. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, în colecția *Filocalia*, volumul 3, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Harisma, 1994.
84. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Tâlcuire la Tatăl nostru*, în colecția *Filocalia*, volumul 2, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Humanitas, 1999, București.
85. MAXIMUS CONFESSOR, *On the cosmic mystery of Jesus Christ*, translated by John Behr, St. Vladimir Seminary Press, Crestwood, 2003.

86. METODIE DE OLIMP, *Banchetul*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 10, traducere pr. prof. Constantin Cornițescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.
87. METODIU DE OLIMP, *Aglaofon sau despre înviere*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 10, traducere pr. prof. Constantin Cornițescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.
88. NECTARIE DIN EGHINA, *Cunoaște-te pe tine însuți*, traducere pr. Gabriel Mândrilă, Laura Mândrilă, Sophia, București, 2012.
89. NEMESIUS OF EMESA, *On the nature of man*, translated by R. W. Sharples, P.J. van der Eijk, Liverpool University Press, 2008.
90. NICHITA STITHATUL, *Cele 300 de capete despre făptuire, despre fire și despre cunoștință*, în colecția *Filocalia*, volumul 6, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977.
91. NICHITA STITHATUL, *Despre suflet*, traducere pr. Ion Andrei Țârlescu, Andreas, București, 2012.
92. NICODEMUS OF THE HOLY MOUNTAIN, *A handbook of spiritual counsel*, translated by Peter A. Chamberas, Paulist Press, 1988.
93. NICODIM AGHIORITUL, *Carte foarte folositoare de suflet*, traducere pr. prof. Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2005.
94. NICODIM AGHIORITUL, *Hristoitia*, Bunavestire, Bacău, 2001.
95. NICODIM AGHIORITUL, *Războiul nevăzut*, traducere pr. Gabriel Mândrilă, Sofia, București, f.a..
96. NICOLAE CABASILA, *Despre viața în Hristos*, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2014.
97. ORIGEN, *Contra lui Celsus*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 9, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, București, 1984.
98. ORIGEN, *Homilies on numbers*, translated by Thomas P. Speck, InterVarsity Press, USA, 2009.
99. ORIGEN, *Omilii la Cartea Ieșirii*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 6, traducere pr. prof. Teodor Bodogae, pr. prof. Nicolae Neaga, Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
100. PALADIE, *Istoria lausiacă*, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2007, București.

101. PETRU DAMASCHINUL, *Învățăături duhovnicești*, în colecția *Filocalia*, volumul 5, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1976.
102. PHILOXENUS OF MABOUG, *Ascetic discourse*, f.ed., London, 1894.
103. PHOTII PATRIARCHAE CONSTANTINOPOLITANI, *Epistulae et Amphilochia*, f. trad., BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1983.
104. SIMEON AL TESALONICULUI, *Erminia Dumnezeiescului simbol al credinței ortodoxe*, traducere Nicușor Deciu, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.
105. SIMEON NOUL TEOLOG, *Cele 225 de capete teologice și practice*, în colecția *Filocalia*, volumul 6, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977.
106. SIMEON NOUL TEOLOG, *Cuvântări morale*, în colecția *Filocalia*, volumul 6, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977.
107. SIMEON NOUL-TEOLOG, *Scrieri II: Cateheze*, traducere diac. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2003.
108. TALASIE LIBIANUL, *Despre dragoste, înfrânare și petrecerea cea după minte*, în colecția *Filocalia*, volumul 1, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1948.
109. TALASIE LIBIANUL, *Despre dragoste, înfrânare și petrecerea după minte*, în colecția *Filocalia*, volumul 4, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Arhidiecezană, Sibiu, 1948.
110. TATIAN, *Adress to the greeks*, in collection *Ante-Niceene Fathers*, volume 1-02, translated by A. Cleveland Coxe, Grand Rapids, 2010.
111. TEOFAN, *Din viața cuviosului părintelui nostru Maxim Cavsocalivitul*, în colecția *Filocalia*, volumul 8, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
112. TERTULIAN, *Apologeticul*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 3, traducere prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol, prof. David Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.

113. TERTULIAN, *Despre suflet*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 3, traducere prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol, prof. David Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
114. VARSANUFIE ȘI IOAN, *Scrisori duhovnicești*, în colecția *Filocalia*, volumul 11, traducere pr. prof. Dumitru Stăniloae, Humanitas, București, 2009.
115. VASILE CEL MARE, *Epistole*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 3, traducere pr. prof. Teodor Bodoș, Basilica, București, 2010.
116. VASILE CEL MARE, *Omilii și cuvântări*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 17, traducere pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
117. VASILE CEL MARE, *Omilii și cuvântări*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, volumul 17, traducere pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

Lucrări de specialitate:

Dicționare:

1. ADLER, Mortimer J., *Adler's Philosophical Dictionary*, First Touchestone Edition, Simon & Schuster Inc., New York, 1996.
2. HAIM, Gordon, *Dictionoary of Existentialism*, Routledge, London, 2013.
3. MIJOLA, Alain de(coord.) , *International dictionary of psychoanalysis*, Thomson-Gale, USA, 2005.
4. NAUMAN, St. Elmo., Jr., *The new dictionary of existentialism*, The Citadel Press, New Jersey, 1972.
5. VANDENBOS, Gary R. (coord.), *APA Dictionary of Psychology*, American Psychological Association, USA, 2015².

Filozofice și psihologice

1. ADLER, Alfred, *Caracterul nevrotic*, traducere Simona Ligia Tutunaru, Trei, București, 2017.
2. ADLER, Alfred, *Case histories*, in *The collected clinical works of Alfred Adler* volume 9, translated by Cees Koen, f.ed., USA, 2005.
3. ADLER, Alfred, *Compulsion Neurosis*, in *The collected clinical works of Alfred Adler*, volume 7, translated by Cees Koen, f.ed., USA, 2005.
4. ADLER, Alfred, *Cunoașterea omului*, traducere Leonard Gavrilu, Editura Iri, București, 1996.
5. ADLER, Alfred, *The cause and prevention of neuroses*, in *The collected clinical works of Alfred Adler*, volume 6, translated by Cees Koen, f.ed., USA, 2005.
6. ADLER, Alfred, *The technique of treatment*, in *The collected clinical works of Alfred Adler*, volume 7, translated by Cees Koen, f.ed., USA, 2005.
7. AHO, Kevin, *Existentialism: an introduction*, Polity Press, Cambridge, 2014.
8. ALLEN, Clifford, *Les decouvertes modernes de la psychiatrie*, Payot, Paris, 1951.
9. ANSBACHER, Heinz, ANSBACHER, Rowena, *The individual psychology of Alfred Adler*, Harper&Row, New York, 1956.
10. BEABOUT, Gregory, *Freedom and it-s Misuses. Kierkegaard on anxiety and despair*, Marquette University Press, 2009.

11. BLACKMAN, Harold John, *Six existentialist thinkers*, Harper Torchbooks, New York, 1959.
12. BLATTNER, William, *Heidegger's temporal idealism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
13. BOLEA, Ștefan, *Existențialismul astăzi*, Eikon, Cluj-Napoca, 2019.
14. BRACHFELD, Oliver, *Inferiority Feelings*, Routledge, 1999.
15. COCHRANE, Arthur C., *The Existentialists and God*, Westminster, Philadelphia, 1956
16. CLIFFORD, Allen, *Les découvertes modernes de la psychiatrie*, Payot, Paris, 1951.
17. COPLESTON, Frederick, *A history of philosophy*, Continuum, London, 2003.
18. COREY, Gerald, *Theory and practice of counseling and psychotherapy*, Cengage Learning, 2009.
19. DAHLSTROM, Daniel, *The Heidegger dictionary*, Bloomsbury Academic, London, 2013.
20. DREYFUS, Hubert, *Being in the World: A commentary of Heidegger's Being and time, division I*, MA:MIT Press, Cambridge, 1991.
21. FAVEZ-BOUTONIER, Juliette, *L-Angois*, PUF, Paris, 1973.
22. FLYNN, Thomas, *Existentialism, a very short introduction*, Oxford University Press, New York, 2006.
23. FREUD, Sigmund, *A reply to criticisms of my paper on anxiety neurosis*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
24. FREUD, Sigmund, *Analysis terminable and interminable*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
25. FREUD, Sigmund, *Draft E, How anxiety originates*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
26. FREUD, Sigmund, *Inhibitions, symptoms and anxiety*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
27. FREUD, Sigmund, *Introductory Lectures on Psychoanalysis*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
28. FREUD, Sigmund, *L-Avenir d'une illusion*, Puf, Paris, 1995.
29. FREUD, Sigmund, *Lettres de jeunesse*, Gallimard, Paris, 1990.
30. FREUD, Sigmund, *New introductory lectures on psychoanalysis*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.

31. FREUD, Sigmund, *Obsessions and Phobias*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
32. FREUD, Sigmund, *On the grounds for detaching a particular syndrome from neurasthenia under the description anxiety neurosis*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
33. FREUD, Sigmund, *Origins of the psychoanalysis*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
34. FREUD, Sigmund, *Project for a scientific psychology*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
35. FREUD, Sigmund, *Sexuality in the aetiology of the neuroses*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
36. FREUD, Sigmund, *Studies on Hysteria*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
37. FREUD, Sigmund, *The claims of psycho-analysis to scientific interest*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
38. FREUD, Sigmund, *The ego and the id*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
39. FREUD, Sigmund, *The Interpretation of Dreams*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
40. FREUD, Sigmund, *Three Essays on the theory of sexuality*, Standard Edition by Ivan Smith, translated by James Strachey, The Hogarth Press, London, 2010.
41. GANZ, Madeleine, *La psychologie d'Alfred Adler et le développement de l'enfant*, Delachaux et Niestle, Neuchatel, 1936.
42. GORDON, Haim, *Dictionary of Existentialism*, Fitzroy Publishers, London, 1999.
43. GORNER, Paul, *Heidegger's Being and Time. An Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
44. HANNAY, Alastair, Marino, Gordon, *The Cambridge Companion to Kierkegaard*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
45. HEIDEGGER, Martin –BLOCHMANN, E, *Corespondență*, traducere Ileana Snagoveanu-Spielgelberg, Humanitas, București, 2006.

46. HEIDEGGER, Martin, *Ființă și timp*, traducere Gabriel Liiceanu, Cătălin Cioabă, Humanitas, București, 2003.
47. HERSCH, Jeanne, *Mirarea filosofică. Istoria filosofiei europene*, traducere Drăgan Vasile, Humanitas, București, 1993.
48. HINSHELWOOD, R.D., *A dictionary of Kleinian thought*, Free Association Books, 1989.
49. HJERTAAS, Trevor, *Adler and Camus: The interface between existentialism and individual psychology*, Lambert Academic Publishing, 2009.
50. HONG, Howard, HONG, Edna, *Søren Kierkegaard: Journals and Papers*, volumul VI, Indiana University Press, Bloomington, 1967.
51. HUIMAN, Denis, *Histoire de l-existentialisme*, Nathan, Paris, 1997.
52. KIERKEGAARD, Søren, *Concept of anxiety*, traducere Reidar Thomte, Princeton University Press, Princeton, 1980.
53. KIERKEGAARD, Søren, *Conceptul de anxietate*, traducere Adrian Arsinevici, Amarcord, Timișoara, 1998.
54. KIERKEGAARD, Søren, *Fear and Trembling and The Sickness unto Death*, translated by Bruce Krimmse, Princeton University Press, Princeton, 1954.
55. KIERKEGAARD, Søren, *Scrieri*, volumul 1, traducere Ana-Stanca Tabarasi, Amarcord, Timișoara, 1998.
56. KIERKEGAARD, Søren, *The sickness unto death: a christian psychological exposition for upbuilding and awakening*, translated by Howard V. Hong, Edna H. Hong, University Press, Princeton, 1980.
57. KLEIN, Melanie, *Lectures on technique*, Routledge, 2017.
58. KLEIN, Melanie, *Iubire, vinovăție și reparație și alte opere*, traducerea Anacaona Mîndrilă-Sonetto, Trei, București, 2011.
59. KLEIN, Melanie, *The psychoanalysis of children*, Delacorte Press, 1975.
60. LAPLANCHE, Jean, PONTALIS, J.B., *Vocabularul psihanalizei*, traducere Radu Clit, Alfred Dumitrescu, Vera Sandor, Vasile Dem. Zamfirescu, Humanitas, București, 1994.
61. MACQUARRIE, John, *Existentialism. An Introduction. Guide and Assessment*, Penguin Books, London, f.a..
62. MARCEL, Gabriel, *Omul problematic*, traducere de Francois Breda, Ștefan Melancu, Biblioteca Apostrof, Cluj, 1998.

63. MAWSON, Chris, *Psychoanalysis and Anxiety. From knowing to being*, Routledge, 2019.
64. MICHELMAN, Stephen, *Historical Dictionary of Existentialism*, The Scarecrow Press, Lanham, 2008.
65. MOSAK, Harold, MANIACCI, Michael, *A primer of Adlerian psychology*, Routledge, New York, 1999.
66. NIETZSCHE, Friedrich, *The gay science*, translated by Walter Kaufmann, Random House, Inc., New York, 1974.
67. NIETZSCHE, Friedrich, *Voința de putere*, traducere Claudiu Baeiu, Aion, 1999.
68. OBERST, Ursula, *Adlerian Psychotherapy: an advanced approach to individual psychology*, Routledge, 2014.
69. OLSON, Robert, *An Introduction to Existentialism*, Dover Publications, New York, 2017.
70. PALMER, Donald, *Kierkegaard for Beginners*, Random House, New York, 2007.
71. PATTISON, George, *The Philosophy of Kierkegaard*, Acumen, Chesham, 2005.
72. PHILIPSE, Herman, *Heidegger s philosophy of being*, Princeton University Press, Princeton, 1998.
73. PODMORE, Simon, *Kierkegaard and the Self Before God*, Indiana University Press, Indiana, 2011.
74. POPESCU – NEVEANU, Paul, *Dicționar de psihologie*, Albatros, București, 1978.
75. PRIEST, Stephan, (ed), *Jean-Paul Sartre: Basic Writings*, Routledge, New York, 2001.
76. REMETE, George, *Martin Heidegger între fenomenologie și teologie*, Reîntregirea, Alba-Iulia, 2010.
77. REYNOLDS, Jack, *Understanding Existentialism*, Acumen Publishing, Chesham, 2006.
78. RICARDSON, John, *Heidegger*, Routledge, New York, 2012.
79. ROUBICZEK, Paul, *Existentialism For and Against*, Cambridge University Press, Cambridge, 1964.
80. RYCROFT, Charles, *A critical dictionary of psychoanalysis*, Penguin, 1995.
81. SARTRE, Jean-Paul, *Ființa și neantul Eseu de ontologie fenomenologică*, traducere Adriana Neacșu, Paralela 45, Pitești, 2004.
82. SARTRE, Jean-Paul, *Existentialism and Humanism*, translated by Eyre Methuen, Methuen, London, 1973.

83. SPADE, Paul Vincent, *Jean Paul Sartre-s Being and Nothingness*, Class Lecture Notes, 1996.
84. STORR, Anthony, *Freud. A very short introduction*, Oxford University Press, 2001.
85. SULLOWAY, Frank, *Freud, biologist of the mind: beyond the psychoanalytic legend*, Harvard University Press, 1992.
86. WARNOCK, Mary, *Existentialist Ethics*, St. Martin Press, New York, 1967.
87. WILTHY, Katherine, *Heidegger on being uncanny*, Harvard University Press, USA, 2015.
88. ZAMFIRESCU, Vasile, *Introducere în psihanaliza freudiană și postfreudiană*, Trei, București, 2003.
89. ZOILA, Adolfo Fernandez, *Freud și psihanalizele*, traducere Liliana Voicu, Liliana Valeria Dimciu, Humanitas, București, 1996.

Teologice

90. ***, *Ne vorbește părintele Porfirie*, Editura Egumenița, traducere ierom. Evloghie Munteanu, Bunavestire, Galați, 2009.
91. ***, *Principiile conceptului de psihoterapie ortodoxă*, Christiana, București, 2016.
92. ***, *Ucenicii lui Evagrie. Capete filocalice*, traducere ierom. Agapie Corbu, Sf. Nectarie, Arad, 2020.
93. ALFEYEV, Hilarion, *Orthodox Witness Today*, World Council of Churches, Geneva, 2006.
94. AVAKIAN, Sylvie, *Being towards death., Heidegger and the Orthodox Theology of the East*, De Gruyter, Berlin, 2021.
95. AVDEEV, Dmitri, *Psihiatria pentru duhovnici*, traducere Adrian Tănăsescu-Vlas, Sophia, București, 2011.
96. BALTHASAR, Hans Urs von, *Creștinul și frica*, traducere Hans Klein, Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2016.
97. BEHR, John, *Asceticism and Anthropology in Iraeneus and Clement*, Oxford University Press, Oxford, 2000.
98. BEHR, John, *Ascetism și antropologie la Sfântul Irineu de Lyon și Clement Alexandrinul*, traducere Adela Lungu, Doxologia, Iași, 2016.
99. BEHR, John, *Taina lui Hristos - viața în moarte*, traducere Gheorghe Fedorovici, Sophia, București, 2022.

100. BEHR, John, *The Niceene Faith: Formation of Christian Theology*, volumul 2, SVS Press, Crestwood, 2004.
101. BERDYAEV, Nikolai, *Freedom and the Spirit*, Charles Scribner's Sons, New York, 1935.
102. BERDYAEV, Nikolai, *The Beginning and the End*, Semantron Press, 2009.
103. BERDYAEV, Nikolai, *The Destiny of Man*, Harper&Brothers, New York, 1960.
104. BERGER, Calinic, *Teognosia – sinteza dogmatică și duhovnicească a părintelui Dumitru Stăniloae*, traducere ierom. Nectarie Dărăban, Deisis, Sibiu, 2014.
105. BOCA, Arsenie, *Cuvinte vii*, Charisma, Deva, 2006.
106. BOCA, Arsenie, *Scrieri inedite*, Charisma, Deva, 2019.
107. BUGA, Ion, *Teologia Cinei de Taină*, Sfântul Gheorghe-Vechi, București, 1998.
108. CALVIN, John, *Commentary on Matthew, Mark, Luke*, volume 3, Grand Rapids, Michigan.
109. CLEMENT, Olivier, *Celălalt Soare. Câteva însemnări ale unei autobiografii spirituale*, traducere Măriuca Alexandrescu, Adrian Alexandrescu, Sophia, București, 2020.
110. CLEMENT, Olivier, *Întrebări asupra omului*, traducere IPS Iosif Pop, Reîntregirea, Alba-Iulia, 2019.
111. CRAINIC, Nichifor, *Cursurile de mistică*, Deisis, Sibiu, 2010.
112. DAMASCHIN DORNEANUL, *Dimensiunea mistagogică a Săptămânii Sfintelor Pătimiri: elemente de antropologie duhovnicească*, Crimca, Suceava, 2022.
113. DUMITRESCU, Sorin, *Noi și icoana*, Anastasia, București, 2010.
114. DELUMEAU, Jean, *Liniștiți și ocrotiți. Sentimentul de securitate în Occidentul de altădată*, volumul 1, traducere Laurențiu Zoicas, Polirom, Iași, 2004.
115. DELUMEAU, Jean, *Păcatul și frica*, volumul 2, traducere Ingrid Ilinca, Cora Chiriac, Mihai Ungurean, Liviu Papuc, Polirom, Iași, 1998.
116. EMILIANOS SIMONOPETRITUL, *Așteptarea lui Dumnezeu. despre boală, suferință și moarte*, traducere ierom. Agapie Corbu, Sfântul Nectarie, Arad, 2019.
117. EMILIANOS SIMONOPETRITUL, *Despre rugăciune. Tâlcuire la avva Evagrie*, traducere ierom. Agapie Corbu, Sfântul Nectarie, Arad, 2018.
118. EVDOKIMOV, Paul, *Ortodoxia*, traducere PS Irineu Ioan Popa, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
119. EVDOKIMOV, Paul, *Vârstele vieții spirituale*, traducere pr. Ion Buga, Sophia, București, 2019.

120. FELEA, Ilarion, *Spre Tabor*, volumul 3, Crigarux, Piatra-Neamț, 2008.
121. FLORENSKI, Pavel, *Stâlpul și temelie Adevărului*, traducere Dimitrie Popescu, Polirom, Iași, 1999.
122. FLOROVSKY, Georges, *Sensul ascezei creștine*, traducere Vasile Manea, Patmos, Cluj-Napoca, 2009.
123. GAVRILYUK, Paul, *The suffering of the impassible God*, Oxford University Press, New York, 2004.
124. GHEORGHE, Ghelasie, *În căutarea unei psihanalize creștine*, Platytera, București, 2014.
125. HACKEL Serghei, *One, of great price*, Darton, Longman&Todd, London, 1965
126. IOAN DE KRONSTADT, *Viața mea în Hristos*, traducere Boris Buzilă, Sophia, București, 2005.
127. KIRKPATRICK, Kate, *Sartre and Theology*, Bloomsbury, London, 2017.
128. KRAIOPOULOS, Simeon, *Sufletul meu, temnița mea*, traducere pr. prof. Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2009.
129. LARCHET, Jean-Claude, *Inconștientul spiritual sau adâncul neștiut al inimii*, traducere Marinela Bojin, Sophia, București, 2008.
130. LARCHET, Jean-Claude, *Persoană și natură*, traducere pr. Dragoș Bahrim, Marinela Bojin, Basilica, București, 2013.
131. LARCHET, Jean-Claude, *Terapeutica bolilor spirituale*, traducere Marinela Bojin, Sophia, București, 2000.
132. LARCHET, Jean-Claude, *Terapeutica bolilor mintale*, traducere Marinela Bojin, Sophia, București, 2008.
133. LOSSKY, Vladimir, *Introducere în teologia dogmatică*, traducere de Lidia Rus, Remus Rus, Sophia, București, 2006.
134. LOSSKY, Vladimir, *Teologia dogmatică*, traducere pr. Cristian Galeriu, Anastasia, București, 2014.
135. LOSSKY, Vladimir, *The Mystical Theology of the Eastern Church*, St. Vladimir-s Seminary Press, Crestwood, 1976.
136. LOUTH, Andrew, *Gânditori ortodocși moderni*, traducere Justin Mihoc, Cristian Untea, Lucian Filip, Doxologia, Iași, 2017.

137. LOUTH, Andrew, *Introducere în teologia ortodoxă*, traducere Dragoș Mîrșanu, Doxologia, Iași, 2014.
138. LOUTH, Andrew, *Ioan Damaschinul. Tradiție și originalitate în teologia bizantină*, traducere pr. prof. Ioan Ică, diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2010.
139. *Lupta cu patimile. Metode ascetice și psihologice*, traducere Adrian Tănăsescu-Vlas, Sophia, București, 2015.
140. LUTHER, Martin, *Basic Theological Writings*, translated by Timothy Lull, William Russell, Fortress Press, Minneapolis, 2012.
141. LUTHER, Martin, *The Bondage of the Will*, translated by Fleming H. Revell, Baker Publishing Group, Grand Rapids, 1959.
142. LUTHER, Martin, *The Sufferings of Jesus Christ for Sinners: A series of sermons delivered by Martin Luther*, translated by Chris Rosebrough, Pirate Christian Media, 2011.
143. MALANTRUCCO, Luigi, *Cum a murit de fapt Iisus? Investigațiile unui medic*, traducere Ioan Ică jr., Deisis, Sibiu, 2013².
144. MATSOUKAS, Nikos, *Teologie dogmatică și simbolică. Volumul 4: demonologia*, traducere Pr. Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2002.
145. MANTZARIDIS, Georgios, *Morala Creștină*, Bizantină, București, 2006.
146. MEYENDORFF, John, *A study of Gregory Palamas*, Faith Press, London, 1964.
147. MEYENDORFF, John, *Christ in Eastern Christian Thought*, St. Vladimir Seminary Press, Crestwood, 2011.
148. MEYENDORFF, John, *Teologia bizantină: tendințe istorice și teme doctrinare*, traducere Alexandru Stan, Nemira, București, 2013.
149. MOISE AGHIORITUL, *Tristețea anxietății și bucuria nădejzii*, traducere Siluana Petre, Sophia, București, 2005.
150. NELLAS, Panayotis, *Hristos – Dreptatea lui Dumnezeu și îndreptarea noastră*, traducere diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, 2012, Sibiu.
151. NELLAS, Panayotis, *Omul – animal îndumnezeit*, traducere pr. prof. Ioan Ică, Deisis, Sibiu, 2001.
152. NELLAS, Panayotis, *Ortodoxia – divino-umanism în acțiune*, traducere diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2013.

153. NICHOLS, Aidan, *Light from the East: Authors and Themes from Orthodox Theology*, Sheed & Ward, London, 1995.
154. NISSIOTIS, Nikos, *Theology as Doxology and Dialogue. The essential writings of Nikos Nissiotis*, Lexington Books/Fortress Academic, London, 2019.
155. NOICA, Rafail, *Cultura duhului*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2002.
156. PAISIE AGHIORITUL, *Cu durere și dragoste pentru omul contemporan*, traducere ierom. Ștefan Nuțescu, Evanghelismos, București, 2022.
157. PAISIE AGHIORITUL, *Trezire duhovnicească*, traducere ierom. Ștefan Nuțescu, Evanghelismos, București, 2000.
158. PELIKAN, Jaroslav, *From Luther to Kierkegaard: A Study in the History of Theology*, Concordia Publishing House, Saint Louis, 1963.
159. PELIKAN, Jaroslav, *Tradiția creștină*, volumul 3, traducere Silvia Palade, Mihai-Silviu Chirilă, Polirom, Iași, 2006.
160. PELIKAN, Jaroslav, *Tradiția creștină*, volumul 4, traducere Silvia Palade, Mihai-Silviu Chirilă, Polirom, Iași, 2006.
161. POPOVICI, Iustin, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, volumul 1, traducere Zarko Markovski, Doxologia, Iași, 2017.
162. POPOVICI, Iustin, *Omul și Dumnezeu-Om*, traducere pr. prof. Ioan Ică, Deisis, Sibiu, 1997.
163. RAMFOS, Stelios, *Yearning for the One*, Holy Cross Orthodox Press, Boston, 2011.
164. Romanides, Ioannis, *Franks, Romans, feudalism and doctrine*, Holy Cross Orthodox Press, 1981.
165. ROMANIDES, Ioannis, *Păcatul strămoșesc*, traducere pr. Gabriel Mândrilă, Sophia, București, 2017.
166. SAKHAROV, Nikolai, *Iubesc, deci exist*, traducere diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2008.
167. SCHMEMANN, Alexander, *Biserică, lume, misiune*, traducere Maria Vințeler, Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
168. SILUAN ATHONITUL, *Între iadul deznădejdiei și iadul smereniei*, traducere diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2001.

169. SOFRONIE, Arhimandritul, *Nevoința cunoașterii de Dumnezeu*, traducere ierom. Rafail Noica, Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
170. SOFRONIE, Arhimandritul, *Rugăciunea – experiența vieții veșnice*, traducere diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2007.
171. SOFRONIE, Arhimandritul, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere ierom. Rafail Noica, Reîntregirea, Alba Iulia, 2015.
172. SOFRONIE, Arhimandritul, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere ierom. Rafail Noica, Reîntregirea, Alba Iulia, 2005.
173. SOFRONY, Arhimandrite, *His life is mine*, translated by Rosemary Edmonds, Saint Vladimir Seminary Press, New York, 1997.
174. SOLOVIOV, Vladimir, *Temeiurile duhovnicești ale vieții*, traducere diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2018.
175. ŠPIDLÍK, Tomáš, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin*, volumul II, traducere diac. prof. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 1998.
176. Starețul TADEI, *Ai biruit patima, ai biruit tristețea*, traducere Petre-Valentin Lică, Predania, București, 2020.
177. Starețul TADEI, *Cum îți sunt gândurile așa îți este viața*, traducere Petre-Valentin Lică, Predania, București, 2010.
178. Starețul TADEI, *Pace și bucurie în Duhul Sfânt*, traducere Petre-Valentin Lică, Predania, București, 2010.
179. STĂNILOAE, Dumitru, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
180. STĂNILOAE, Dumitru, *Cultură și duhovnicie*, volumul 3, Basilica, București, 2012.
181. STĂNILOAE, Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, volumul 1, Cristal, București, 1995.
182. STĂNILOAE, Dumitru, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Omniscop, Craiova, 1993.
183. STĂNILOAE, Dumitru, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, volumul 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
184. STĂNILOAE, Dumitru, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, volumul 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
185. STEINHARDT, Nicolae, *Jurnalul Fericirii*, Dacia, București, 1991.

186. TĂNASE, Petroniu, *Ușile pocăinței*, Trinitas, Iași, 2011.
187. *Teologia ortodoxă în sec. al XX-lea și începutul sec. al XXI-lea*, Basilica, București, 2011.
188. TEȘU, Ioan, *Virtuțile creștine, cărări spre fericirea veșnică*, Trinitas, Iași, 2001.
189. THERMOS, Vasile, *Om la orizont. Psihologia și psihiatria ortodoxă*, traducere Vlad Ciule, Sophia, București, 2010.
190. TODD, John, *Luther: A Life*, Crossroad, New York, 1982, p. 73.
191. TOMOIOAGĂ, Florin, *Taina chenozei în teologia ortodoxă a secolului al XX-lea*, Doxologia, Iași, 2015.
192. TRAVNIK, Mark, *The Freedom of a Christian*, Fortress Press, Minneapolis, 2008.
193. VELIMIROVICI, Nicolae, *Răspunsuri la întrebări ale lumii de azi*, traducere Adrian Tănăsescu-Vlas, Apologeticum, București, 2005.
194. VLACHOS, Ierotheos, *Dogmatica empirică după învățăturile prin viu grai ale Părintelui Ioannis Romanidis*, volumul 2, traducere Tatiana Petrache, Doxologia, Iași, 2017.
195. VLACHOS, Ierotheos, *Persoana în tradiția ortodoxă*, traducere prof. Paul Bălan, Bunavestire, Galați, 2002.
196. VLACHOS, Ierotheos, *Psihoterapia ortodoxă*, traducere protos. Teofan Munteanu. Sophia, București, 2021.
197. VLACHOS, Ierotheos, *Secularismul – un cal troian în Biserică*, traducere Tatiana Petrache, Egumenița, Galați, 2004.
198. VLACHOS, Ierotheos, *Spovedania și vindecarea sufletului*, traducere Nicușor Deciu, Doxologia, 2011.
199. VLACHOS, Ierotheos, *Vechea și noua Romă. De la Tradiția ortodoxă la tradițiile apusului*, traducere Protos. Teofan Munteanu, Doxologia, Iași, 2016.
200. VLAD, Vasile, *Asumarea (post)modernității. O perspectivă teologică asupra istoriei*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010.
201. VLAD, Vasile, *Temeiuri ale gândirii morale. Perspectiva teologică*, Astra Museum, Sibiu, 2016.
202. VULCĂNESCU, Mircea, *Posibilitățile filosofiei creștine*, Anastasia, București, 1993.
203. WARE, Kallistos, *The orthodox way*, St. Vladimir Seminary Press, Crestwood, 1979.
204. YANNARAS, Christos, *Abecedar al credinței*, traducere pr. prof. Constantin Coman, Bizantină, București, 1996.

205. YANNARAS, Christos, *Heidegger și Areopagitul*, traducere Nicolae-Șerban Tănăsoca, Anastasia, București, 1996.
206. YANNARAS, Christos, *Persoană și eros*, traducere Zenaida Luca, Anastasia, București, 2000.
207. YANNARAS, Christos, *The Schism of the philosophy. The helenic perspective and its western reversal*, translated by Norman Russell, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, 2015.

Articole și studii:

Filozofice și psihologice

1. ANSBACHER, Heinz, „Editorial: a key to existence”, in *Journal of Individual Psychology*, volume 15, 1959, p. 212-215.
2. AYCICEGI, Ayse, HARRIS, Catherine, DINN, Wayne, „Parenting style and obsessive-compulsive symptoms and personality traits in a student sample”, in *Clinical psychology and psychotherapy*, volume 9, issue 6, 2002, p. 406-417.
3. BAGBY, English, „La réaction d'infèrioritè”, in *Journal of Abnormal Psychology*, XVIII, 3, 1923, p. 268-273.
4. BLASS, Rachel, „On the „fear of death” as the primary anxiety: how and why Klein differs from Freud”, in *International Journal of Psychoanalysis*, volume 95, 2014, p. 613-627.
5. COMPTON, Allain, „A Study of the Psychoanalytic Theory of Anxiety. I. The Development of Freud's Theory of Anxiety”, in *Journal of the American Psychoanalytic Association*, volume 20, Issue 1, 1972, p. 3-44.
6. CROCQ, Marc-Antonie, „A history of anxiety: from Hippocrates to DSM”, in *Dialogues Clin Neurosci*. 2015 Septembrie; 17(3): p. 327–335.
7. DASTUR, Francoise, „Heidegger et la theologie”, in *Revue philosophique de Louvain*, nr. 2-3/1994, p. 226-245.
8. ELPIDOROU, Andreas, FREEMAN, Lauren, „Affectivity in Heidegger I: Moods and emotions in Being and Time”, in *Philosophy Compass*, volumul 10, 2015, p. 661-671.
9. FREUD, Sigmund, „The anxiety neurosis”, in *The Journal of Nervous and Mental Disease*, volumul 20, 1895, p. 197-198.
10. GAVRILIU, Leonard, „O revanșă a socialului asupra biologismului freudian”, studiu introductiv la Alfred Adler, *Cunoașterea omului*, Editura Iris, București, 1996, p. 7-38.
11. HALL, Calvin, „Freud-s concept of anxiety”, in *Pastoral Psychology*, volume 6, issue 43, 1955, p. 43-48.
12. JACKSON, Timothy, „Arminian Edification: Kierkegaard on Grace and Free Will” in *The Cambridge Companion to Kierkegaard*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, p. 235-256.

13. JAMBOR, Mishka, „Sartre on anguish”, in *Philosophy Today*, volumul 34, numărul 2, 1990, p. 111-116.
14. LAUZINGER-BOHLEBER, Marianne, BLASS, Herbert, „Editorial introduction: Psychoanalytical perspectives on the COVID-19 pandemic”, in *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 18(2), 2021, p.109-120.
15. LEVY, Lior, „Anguish and bad faith” in *The Sartrean Mind*, Routledge, New York, 2020, p. 186-197.
16. LIICEANU, Gabriel, „Excurs asupra câtorva termeni heideggerieni”, anexă la volumul Martin Heidegger, *Ființă și timp*, traducere Gabriel Liiceanu, Cătălin Cioabă, Humanitas, București, 2003, p. 579-626.
17. LUO, Faxjang (coord.), „Systematic Review and Meta-Analysis of Fear of COVID-19” in *Front. Psychol.*, vol. 12, 2021, p. 1-11.
18. MACOVICIUC, Vasile, „Conceptul de angoasă la Søren Kierkegaard”, în volumul Alexandru Surdu, Sergiu Bălan (coord.) *Studii de teoria categoriilor*, Editura Academiei Române, București, 2014, p, 51-68.
19. MAGID, Oren, „The ontological import of Heidegger Analysis of Anxiety in Being and Time”, în *The Southern Journal of Philosophy*, volume 54, 2016, p. 440-462.
20. MALANTSCHUK, George, “Kierkegaard’s Dialectical Method,” in *Søren Kierkegaard: Critical Assessments of Leading Philosophers*, Routledge, volume 2, London, 2002, p. 130-141.
21. MERTENS, Gaëtan, (coord.), „Fear of the coronavirus (COVID-19): predictors in an online study conducted in March 2020”, in *Journal of Anxiety Disorders*, nr. 74, 2020, p.1-7.
22. MORRIS, Robert, „Anxiety: Freud and theology”, in *Journal of Religion and Health*, volume 12, issue 189-201, 1973, p. 189-201.
23. NOICA, Constantin, „Prefața” la volumul Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, Humanitas, București, 1995, p. 5-23.
24. OZEN, Ufuk, „Contemporary Humanism: Sartre-s Existentialist Humanism and Heideggerian Humanism”, în *Mediterranean Journal of Social Sciences*, volume 4, issue 6, 2013, p. 665-670.
25. RASSMUSEN, Paul, DOVER, Gregory „The Purposefulness of Anxiety and Depression: Adlerian and Evolutionary Views”, în *Journal of Individual Psychology*, volume 62, issue 4, 2006, p. 366-396.

26. ROCCA, Ettore, „Søren Kierkegaard on Silence” in *Anthropology and Authority: Essays on Søren Kierkegaard*, Rodolphi, Amsterdam, 2000, p. 77-83.
27. SIMION, Eugen. „Existențialismul românesc”, în *Caiete critice*, nr. 2 (376)/2019, București, p. 4-15.
28. STERN, Alfred, „Existential psychoanalysis and Individual Psychology”, in *Journal of individual Psychology*, volume 14, 1958, p. 38-39.
29. STOLOROW, Robert, „Anxiety, authenticity and trauma: the relevance of Heidegger s existential analytic for psychoanalysis”, in *Psychoanalytic Psychology*, volume 24, 2007, p. 373-383.
30. VACCHIANO, Mattia, (coord.), „The COVID-19 pandemic as an existential threat: Evidence on young people-s psychological vulnerability using a Multifaceted Threat Scale” in *PLoS One*, 18(10), 2023, p. 1-12.
31. VANCAPPEL, A. (coord.), „Psychological consequences of the COVID-19 pandemic: a qualitative study”, in *Encephale*, May 2022, p. 1-7.
32. WEBBER, Jonathan, „Bad faith and the Other” in Jonathan Webber (ed) *Reading Sartre: on Phenomenology and Existentialism*, Routledge, London, 2011, p. 180-194.
33. WEBER, Samuel, *Anxiety: „The uncanny borderline of psychoanalysis?”*, in *Konturen*, volume 3, issue 45, 2010, p. 45-63.
34. ZETZEL, Elizabeth, „The concept of anxiety in relation to the development of psychoanalysis”, in *Journal of the American Psychoanalytic Association*, volume 3, issue 3, 1955, p. 371-373.
- Teologice*
35. BERDYAEV, Nikolai, „Lev Shestov i Kierkegaard”, in *Sovremennye zapiski*, Nr. 62, 1936, p. 376-382.
36. BODEA, Raul-Ovidiu, „Existential Theology as a Challenge to a Patristic-Based Methodology in Orthodox Christianity”, in *Louvain Studies*, Nr. 43, 2020, p. 335-351.
37. BODEA, Raul-Ovidiu, „Martin Heidegger and Nikolai Berdyaev in dialogue”, in *Ex Patribus Lux. Essays on Orthodox Theological Anthropology and Georges Florovsky-s Theology*, Volos Academy Publications, Volos, 2021, p. 51-58.
38. BUCUR, Bogdan, “Theophanies and Vision of God in Augustine's De Trinitate: An Eastern Orthodox Perspective,” in *Saint Vladimir's Theological Quarterly* 52, nr.1, 2008, p. 67-93.

39. BUNGE, Gabriel, „Comentariu spiritual la Prolog”, în volumul *Avva Evagrie Ponticul. În lupta cu gândurile*, Editura Deisis, Sibiu, 2006, p. 183-215.
40. CLEMENT, Olivier, „Creștinătate, secularizare și Europa”, în volumul *Gândirea socială a Bisericii*, Editura Deisis, Sibiu, 2002, p. 499-518.
41. COSTACHE, Doru, „O perspectivă teologică asupra fricii”, în *Biserica Ortodoxă*, nr. 2, București, 2003, p. 54-61.
42. COSTACHE, Doru, „Theological Anthropology Today: Panayotis Nelas-s Contribution”, în volumul Kostas Tampakis (coord.), *Orthodox Christianity and Modern Science: Past, Present and Future*, Brepols, Turnhout, 2022, p. 396-408.
43. FLOROVSKY, Georges, „Creație și creaturalitate” în volumul *Georges Florovsky. Scrieri esențiale*, traducere Dragoș Dâscă, Doxologia, Iași, 2021, p. 83-139.
44. FLOROVSKY, Georges, „The immortality of the soul”, in *Collected works of Georges Florovsky*, volume III, Nordland Publishing Company, Belmont, 1976, 213-240.
45. FLOROVSKY, Georges, „In ligno crucis”, în volumul *Georges Florovsky. Opere esențiale*, traducere Dragoș Dâscă, Doxologia, Iași, 2021, p. 149-165.
46. FLOROVSKY, Georges, „St. Gregory Palamas and the Tradition of the Fathers”, in *The Greek Orthodox Theological Review*, Winter, 1959-1960, 106-120.
47. HALLEUX, Andre de, „Personnalisme ou essentialisme trinitaire chez les Pères cappadociens ? Une mauvaise controverse”, en *Revue theologique de Louvain*, Nr. 17, 1986, p. 265-292.
48. HODEAN, Ioan-Simion, „Patologiile fricii în preocupările teologiei românești”, în *Studia Doctoralia*, Editura Universității Aurel Vlaicu, nr. 1/2019, issn: 2537-3668, pp. 119-133.
49. HODEAN, Ioan-Simion, „Pusilanimitatea în gândirea Părinților răsăriteni”, în volumul *Studia Doctoralia*, nr. 6/2021, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2021, p. 231-246.
50. ICĂ JR., Ioan, „Biserică, societate, gândire în Răsărit, în Occident și în Europa de azi”, în volumul *Gândirea socială a Bisericii*, Deisis, Sibiu, 2002.
51. ICĂ JR., Ioan, „O dezbatere crucială despre Tradiția ortodoxă în Imperiul Otoman (1750-1821), în istorie și actualitate”, studiu introductiv la volumul *Atanasie din Paros, Nicodim Aghioritul. Apologii și Mărturisiri de credință*, Deisis, Sibiu, 2021.
52. ICĂ JR, Ioan, „Persoană sau/și ontologie în gândirea ortodoxă contemporană”, în volumul *Persoană și comuniune*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Sibiu, Sibiu, 1993, p. 359-386.

53. ICA JR., Ioan, „Teologia ortodoxă modernă și contemporană – momente, figuri, parcurs, interpretare”, în volumul *Teologia ortodoxă în secolul al XX-lea și la începutul secolului al XII-lea*, Basilica, București, 2011, p. 17-84.
54. ICA JR., Ioan, „Avva Evagrie Ponticul și luptele războiului ascetic împotriva gândurilor și a demonilor”, în volumul *Avva Evagrie Ponticul. În lupta cu gândurile*, Deisis, Sibiu, 2006, p. 5-37.
55. MACKENZIE, Cameron, „The Origins and Consequences of Original Sin in Luther’s Bondage of the Will,” in *Concordia Journal* 31, nr. 4 (2005), p. 384-397.
56. MIHĂILESCU, Ioan, „Protestantism și capitalism”, postfață la *Max Weber, Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Humanitas, București, 1993, p. 267-278.
57. POPESCU, Dumitru, *Ortodoxie și contemporaneitate*, Diogene, București, 1996,
58. STĂNILOAE, Dumitru, „Starea primordială a omului în cele trei confesiuni” , în *Ortodoxia*, nr. 3/1956, p. 327-357.
59. THULSTRUP, Niels, “Adam and Original Sin,” in *Theological Concepts in Kierkegaard*, Bibliotheca Kierkegaardiana, volume 5, Reitzels Boghandel, Copenhagen, 1980, p. 122-156.
60. WARE, Kallistos, „The soul in greek christianity”, in M. James, C. Crabbe, *From soul to self*, Editura Routledge, London, 1999, p. 49-69.
61. WEAVER, David, „From Paul to Augustine: Romans 5:12 in Early Christian Exegesis”, in *St. Vladimirs Theological Quarterly*, 27, nr. 3, 1983 p. 187-206.
62. YANNARAS, Christos, „Psychoanalysis and Orthodox Anthropology”, în *Theologia A*, 2003, p. 53-60.